

SOKOLOVSKO

Č. 1
2013

Oltář Korunování Panny Marie z kostela v Nové Vsi, detail. Foto Vladimír Prokop (viz článek na str. 5).

Rokoková křtitelnice z kostela v Nové Vsi. Foto Vladimír Prokop.

Oltář sv. Archanděla Michaela z kostela v Čisté. Foto Vladimír Prokop (viz článek na str. 5).

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Jubilant Václav Kotěšovec (<i>Radek Aubrecht</i>)	2
Městská práva Sokolova z let 1313 a 1397 (<i>Jan Boukal</i>)	4
Oltáře z kostelů v Čisté a v Nové Vsi aneb Objev části mobiliáře kostelů z bývalého vojenského prostoru (<i>Vladimír Prokop, Lukáš Smola</i>)	5
Protikomunistická činnost sokolovských horníků Jana Kuhna a Aloise Peyra (<i>Vladimír Bružeňák</i>)	8
Rok 1968 na Sokolovsku – 2. část (<i>Michal Makaj</i>)	14
Seminář k jubileu Antona Gnirse a jeho pokračovatelů (<i>Lukáš Smola</i>)	19
K události ze středy 6. listopadu 1918 (<i>Helena Kavková</i>)	21
Proměny krajiny Sokolovska: jezero Medard (<i>Hana Hrajnohová Gillarová</i>)	25
Třídírna Jiří v obvodu depa sokolovského železničního nádraží (<i>Jaroslav Jiskra</i>)	28
Úzkorozchodná předváděcí dráha v hornic- kém muzeu Krásno (<i>Rudolf Tyller</i>)	32
Zajímavá místa Kraslicka (<i>Petr Uhlík</i>)	35
Pocta starým stromům Sokolovska v kres- bách Vladimíra Lepše – 4. část (<i>Jaroslav Michálek</i>)	37
Tradice mikulášské obchůzky s místním specifikem – Mikulášem z Krudumu (<i>Pavel Vaculík</i>)	39

Slovo redakce

„Egerland“ ještě jednou

Na úvodník z posledního čísla s názvem „Autentický folk-
lór“ jsme obdrželi od jednoho z našich čtenářů nesouhlasné
stanovisko. Tomuto čtenáři se nezamlouvá představa, že my
Češi bychom se měli hlásit k německé tradici a kultuře. Mys-
lím, že různorodé názory na tak citlivou otázku, jako je kulturní
dědictví po bývalých obyvatelích zdejšího kraje, jsou napro-
sto přirozené. Dějinné události ukončené odsunem Němců
po roce 1947 byly mnohdy natolik šílené a dotýkaly se tak
bytostně nejenom národnostního citění, že ani dnes se ne-
dokážeme na tuto dobu ještě dívat s dostatečným odstupem.
Nedávno jsem měl možnost studijně navštívit Belgii a nestačil
jsem se divit. Ani zde se dodnes neuměli s obdobím 2. světové
války vyrovnat a doposud nevědí, jak se k tomuto období sta-
vět, nejsme tedy se svými problémy a úvahami sami. Může se
proto zdát logické, že se třeba rozhodneme nějaké období ig-
norovat a prostě ho neřešit. Tím ovšem rezignujeme na samu
podstatu důvodů zkoumání historie a vzdáváme se nesmírně
bohatého zdroje poučení i námětů pro současny i budoucí
rozvoj. Tady se zákonitě dostáváme k dluhu, který mají naši re-
gionální badatelé. Bez jejich práce, výsledků zkoumání a in-
terpretace dějinných událostí se k rozumnému poučení nedosta-
neme a s problematickým obdobím se nevyrovnáme nikdy.
Dovolte mi ale také pokračovat v úvaze. Nepřeceňujeme my,
kteří o významu odkazu „egerladské kultury“ diskutujeme,
citlivost této otázky? Není to spíše jen téma pro nás, starší ge-
neraci, když mladé to již prakticky nezajímá?

Miroslav Makovička

*Titulní strana: Socha Bojovníka od Sokolova od Vendelína Zdrůbeckého nedaleko sokolovského zámku.
Letos v březnu uplynulo 70. let od památné bitvy u ukrajinského Sokolova. Foto V. Bružeňák.*

SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 4, číslo 1 / 2013
Vydává: MAS Sokolovsko, o. p. s
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: PhDr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Ing. Miroslav Makovička,
 PhDr. Vladimír Bružeňák, Ing. Petr Krása,
 Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR E 19466
 Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

Jubilant Václav Kotěšovec

Už od dob Národního obrození platí, že řada regionálních vlastivědných pracovníků a nadšenců se rekrutuje z řad uvědomělých učitelů. Nejinak je tomu i na Sokolovsku. Z dob nedávno minulých lze připomenout např. Františka Korba, Václava Němce či Vladimíra Prokopa staršího. Pokračovatelem této vzácné tradice je i bývalý kraslický učitel a regionální vlastivědec Václav Kotěšovec, který v letošním roce oslavil osmdesáté narozeniny.

Václav Kotěšovec se narodil 29. ledna 1933 v obci jménem Dožice, která leží v podbrdské oblasti v okrese Plzeň-jih. Rodina se však záhy přestěhovala do Vrčeně u Nepomuku, kde Václav Kotěšovec prožil dětství a mládí. V Nepomuku absolvoval měšťanku a po válce byl přijat na reálné gymnázium v Plzni, odkud přešel na nově zřízené pedagogické gymnázium v tomtéž městě.

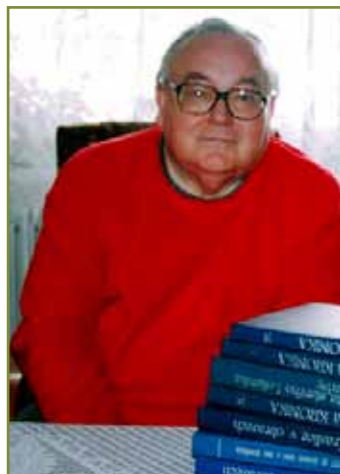
Po jeho absolvování byl roku 1952 poslán na umístěnkou do pohraničí, na Sokolovsko. Čili do oblasti, která se ještě vzpamatovávalo z vysídlení většiny německých starousedlíků a která také zažívala likvidaci řady obcí v důsledku zřízení pohraničního pásma, vojenských újezdů či prudce se rozvíjející těžby uhlí.

V kraji, kde byla tak zásadním způsobem narušena kontinuita vývoje a kde skoro úplně zmizela historická paměť, začal Václav Kotěšovec nejdříve učit v Oloví, kde do třídy o 45 žáčích docházely nejen české děti, ale i děti reemigrantů z Maďarska či Jugoslávie a také německé děti, jejichž rodiče nebyli vysídleni. Dvacetiletý Václav Kotěšovec vzpomínal, že když přišel do bývalé hornické obce, které tehdy již dominovala sklárna, tak byl dočasně ubytován v jakémsi „kamrlíku“ u bývalého starosty a z okna měl výhled přímo na hřbitov. V Oloví, kde strávil první dva roky své pedagogické dráhy, se stal i členem obecního zastupitelstva a radním pro školství.

Následovala základní vojenská služba, kterou Václav Kotěšovec absolvoval u průzkumníků v Kostelci nad Orlicí a Rychnově nad Kněžnou. Po jejím skončení nastoupil na nově zřízenou osmiletou základní školu v Kraslicích, která se stala jeho srdeční záležitostí a jejíž značné proměny v druhé polovině 20. století se stal očitým svědkem. V městě známém výrobou hudebních nástrojů se nevěnoval jen učitelské profesi, ale vedl i turistický a pionýrský oddíl.

Mezi tím si ještě doplnil vzdělání na pedagogickém institutu v Karlových Varech (1960–1963) a byl tak aprobovaným učitelem dějepisu, výtvarné výchovy a českého jazyka.

Roku 1975 byl donucen z politických důvodů k odchodu na školu do Rotavy, kde působil dalších deset let. Když však Kraslice nutně potřebovaly kronikáře a nabídly mu toto funkci, tak ji s podmínkou svého návratu do města přijal. V Kraslicích působil také po pádu komunistické totality určité období na radnici jako člen zastupitelstva, městské rady a místostarosta. Podílel se i na oživení místního skautského hnutí a byl aktivním členem Klubu přátel Okresního muzea v Sokolově. Později se začal angažovat také ve Spolku přátel města Kraslic a v Klubu pro českou heraldiku, která je jeho velkou vášní.

Václav Kotěšovec.

Výtvarné schopnosti mu dovolují nejen se o erby zajímat, ale také je kreslit. Proto je také autorem návrhů znaků a praporů několika obcí na Kraslicku. Několikrát pořádal již výstavu erbů, např. v Jílovém, Ostravě, Kraslicích, Sokolově, ale i v Německu či Nizozemí. Nejvíce se logicky zajímá o erby šlechtických rodů Sokolovska, kterým mj. věnoval rozsáhlý seriál v Sokolovském deníku. Výtvarné nadání uplatňuje i při návrzích příležitostních poštovních razítek, zvláště pak velikonočních. Nemělo by zůstat opomenuto, že v roce 2008 byl jeho návrh velikonočního razítka oceněn odborníky jako nejlepší v republice.

V. Kotěšovec podepisuje knihu o obcích Kraslicka.

Desítky let studií archivních pramenů, překládání původní německé historické literatury, sbírání vzpomínek od pamětníků, shromažďování dobových fotografií a pohlednic, listování a poctivé doplňování kraslické městské kroniky v letech 1985–2010 se neodrazilo jen v otisknutí řady článků, ale také v knižní publikační činnosti. Kromě stručného chronologického přehledu dějin Kraslic, který vyšel jako zvláštní číslo městského kraslického zpravodaje, vydal Václav Kotěšovec publikaci o kraslické tělovýchově a rok před listopadovými událostmi sbírku pověstí z Kraslicka s názvem Pod zámeckým vrchem. V roce 2007 pak jeho dílo vyvrcholilo vydáním reprezentativní a obsáhlé knihy s názvem **Kraslická kronika**, která mapuje dějiny města od jeho počátků až do Sametové revoluce v roce 1989 a částečně i po ní. Zajímavostí této publikace bezesporu bylo, že polovinu částky na její vydání sesbírali občané a přátelé města ve sbírce. Opomenuta by neměla zůstat ale i publikace vydaná předloni, která dostala název **Pohledy do historie měst a obcí Kraslicka**, která vedle bohatého textu obsahuje i na 560 ilustrací a na jejímž vydání se podílelo devět obcí kraslického regionu.

Velké množství článků Václava Kotěšovce o dějinách, pověstech, osobnostech či řemeslech nejzápadnější části našeho regionu bylo otisknuto nejen v Sokolovském deníku, ale také v Sokolovské jiskře, Týdeníku Sokolovska, Zpravodaji Klubu přátel Okresního muzea v Sokolově či v Nové Pravdě a především ve Zpravodaji města Kraslice, kam píše s měsíční pravidelností již od poloviny 80. let minulého století.

Publikační, převážně vlastivědná činnost letošního jubilanta je cenná hlavně tím, že se věnuje právě nejzápadnější části sokolovského okresu - Kraslicku, které trpí dlouhodobě chronickým nedostatkem vlastivědných pracovníků, ať těch profesionálních, tak i těch amatérských. Tato skutečnost se totiž negativně odráží v malém počtu článků, studií a knih věnovaných této krušnohorské oblasti, která tak zůstává jednou z nejméně probádaných v celém českém pohraničí. Hlavní přínos čestného občana Kraslic pro regionální historiografii tedy spočívá kromě samotného bádání v popularizaci dějin jeho milovaného města a okolí.

Radek Aubrecht

Městská práva Sokolova z let 1313 a 1397

V letošním roce uběhne 700 let od údajného udělení městských privilegií Sokolovu králem Janem Lucemburským. Tento rok udělení městských práv, tedy rok 1313, se poprvé vyskytl v díle obrozeneckého vlastivědce Jaroslava Schallera, aniž by uvedl, kde k tomuto údaji přišel. Od Schallerových časů je však tento rok tradován. Původní městečko při nothaftovské tvrzi muselo svá práva nepochybně získat již v průběhu 14. století, protože mu byla krátce po velkém požáru r. 1397 obnovena Janovým vnukem králem Václavem IV., který se v té době shodou okolností zdržoval v Lokti. Tehdy však již Sokolov dávno nebyl rytířským sídlem, neboť jej jeho vlastník Trost Winkler r. 1360 podstoupil Karlu IV. a Sokolov se tak stal komorním statkem loketského hradu.

Přepis Václavovy německy psané listiny z 28. srpna 1397 publikoval ve své knize Denkwürdigkeiten der Stadt Falkenau a. d. Eger und nächste Umgebung sokolovský farář Michael Pelleter. Překlad této listiny by mohl znít zhruba takto:

„My, Václav, z Boží vůle císař římský a po všechny časy rozmnožitel říše a král český, veřejně oznamujeme a činíme touto listinou kvůli zřetelným nedostatkům a veliké škodě, která se stala měšťanům a obyvatelům našeho města Sokolova, obojím milým a věrným, kvůli požáru a také kvůli jiným věcem, totiž že ti díky ohni ztratili všechna svá privilegia a listiny, ve kterých dříve měli svá milostivá práva a svobody, chceme dát týmž měšťanům a obyvatelům města Sokolova znovu tyto zvláštní milosti a činíme tak mocí této listiny a královským majestátem českým.

Tedy zejména chceme, aby těm v našem dříve jmenovaném městě Sokolově náleželo právo soudu, pranýře (může se jednat i o vězení, pozn. J.B.) a šibenice, týdenních trhů, jarmarků, krčmy, odúmrti a potom také všechny jiné věci, které ať jim patří navždy do budoucna a že mají a mohou užívat práva v té míře, jako jej mají a užívají měšťané a obyvatelé našeho města Ostrova. Zejména chceme, aby měli a obsadili hory u Jindřichovic a Lomnice, které od starších a také od našeho otce blahé paměti měli a obsadili všichni bez překážky, bez újmy, ale aby tím neškodili našim právům a právům kohokoliv jiného. A proto přikazujeme všem našim služebníkům, jmenovitě loketským purkrabím, purkmistrům, radám a obcím městským, trhovým a vesnickým v loketském kraji, které nyní jsou nebo časem budou, vážně a trvale touto listinou, aby našemu svrchu jmenovanému milosrdenství k těm svrchu jmenovaným měšťanům a obyvatelům svrchu jmenovaného města Sokolova nebránili ani překáželi žádným způsobem, ale aby jej ponechali v klidu a bez zábran. Necht' je naše láska ke všem milostivá.

Pro potvrzení této listiny přivěšujeme pečeť našeho královského majestátu. Dáno na Lokti roku třináctistého devadesátého sedmého po narození Krista na den svatého Augustina naší vlády v Čechách v roce třicátém pátém a v Říši v roce dvacátém druhém.“

Za korekci mého překladu bych rád poděkoval své kolegyni a kamarádce Aniče Košátkové a Ing. Michaelu Rundovi za zaslání novoněmeckého překladu pro srovnání.

Jan Boukal

Oltáře z kostelů v Čisté a v Nové Vsi aneb Objev části mobiliáře kostelů z bývalého vojenského prostoru

Studium uměleckých památek Sokolovska a sledování jejich osudů přináší různá překvapení, která mají téměř dobrodružný nádech. Do této kategorie zcela jistě náleží objevení části inventářů zrušených, respektive zcela zničených kostelů v Nové Vsi (Neudorf) a v Čisté (Lauterbach). V obou případech se tak stalo v rámci intenzivně připravované reprezentativní obrazové encyklopedie o památkách regionu; teprve nyní si člověk uvědomí, nakolik jsou si dějinné peripetie některých našich území tolik podobné...

Sokolovsko, Benešovsko, Neveklovsko, Sedlčansko – čtyři regiony, jež spojuje nejen existence vojenského výcvikového prostoru, ale také, a to bohužel, všeobecná destrukce kulturních památek. Zatímco v Sudetech zůstala po většině kostelů pouze sporá obrazová dokumentace, kostely v dalších výše zmíněných regionech jsou více či méně chloubou své oblasti. Paradoxně k tomu určitým dílem přispívají i umělecké artefakty, jež pocházejí z „našich“ kostelů a jež byly více než šedesát let považovány za ztracené.

O vojenském prostoru ve Slavkovském lese máme celkem zevrubné informace, a to zásluhou publikace Rudolfa Tomička *Historie Vojenského újezdu Prameny* (2006). O zřízení několika vojenských výcvikových prostorů, včetně toho ve Slavkovském lese, bylo rozhodnuto na jednání vlády 17. května 1946. Následovalo předběžné vytyčení hranic prostoru a dne 18. října 1949 se vláda usnesla, že se tento vojenský újezd, který byl již v provozu od května 1947, bude jmenovat Prameny. Jen pro základní představu – v prvotních představách se mělo jednat o území o rozloze 316 km², kde dle sčítání obyvatelstva žilo v roce 1930 přes 19 000 obyvatel. Přestože historie vojenského prostoru netrvala dlouho (o jeho zrušení bylo rozhodnuto v červnu 1954), byly škody na kulturním dědictví již nevratné.

Přesuňme se nyní v čase o několik let zpět a na mapě naší republiky o přibližně 200 km na východ. Po vzniku Protektorátu v březnu 1939 došla okupační vojska v srpnu 1940 k závěru, že stávající vojenská cvičiště (například Brdy, Milovice) jsou již nedostačující a že je třeba vytvořit nová. Jako první byl vybrán prostor, který se rozprostíral na jih od Prahy a jehož následnou germanizaci mělo vzniknout německé území uprostřed souvislého českého osídlení. Koncem roku 1941 byly vymezeny hranice a hned v následujících měsících se započalo s vysídlováním. V letech 1942–1944 tak bylo z Benešovska, Neveklovska a Sedlčanska vysídleno v pěti etapách téměř 30 000 lidí a tímto násilným odsunem českého obyvatelstva bylo dotčeno na 70 obcí a 180 osad. Vzniklo tak vojenské *cvičiště Zbrani SS Benešov* (původně *SS-Truppenübungsplatz Beneschau*, následně přejmenované na *SS-Truppenübungsplatz Böhmen*), které mělo rozlohu 441 km² (číselné údaje se v literatuře nepatrně liší). Po skončení druhé světové války našli původní obyvatelé většinu domů zdevastovaných, silně poškozeny byly i kostely a interiérové vybavení bylo často rozkradeno.

Dnes již pravděpodobně nezjistíme, kdo jako první přišel s myšlenkou dovybavit kostely ve středu Čech mobiliářem z kostelů z našeho pohraničí (legislativně se samozřejmě jednalo o majetek katolické církve), v každém ohledu ale bylo zachráněno několik výrazných uměleckých artefaktů. Podívejme se nyní na některé „objevené poklady“, které po staletí náležely „naším“ sakrálním stavbám.

V obci Čistá, která byla definitivně vymazána z reálného světa při natáčení armádního instruktážního filmu *Boj o osadu* (s největší pravděpodobností na přelomu let 1947–1948), stál na západní straně náměstí barokní kostel *sv. Archanděla Michaela*, který byl postaven v letech 1774–1775 na místě starší sakrální stavby. Ta byla zcela zničena při velkém požáru roku 1772, kdy shořelo nejen vybavení kostela, ale také téměř veškerá dokumentace. Stavbou nového svatostánku byl pověřen *Wenzel Hausmann*, stavitel z Teplé. Na Sokolovsku byl činný například ještě v Krásnu, kde roku 1782 vybudoval barokní faru (shoře-

la při požáru města roku 1848). Dle plánů stejného stavitele a po určitých diskusích o další architektonické koncepci kostela byla roku 1777 přistavěna masivní hranolovitá věž se zaoblenými rohy a cibulovou věží, která se odvážně a netypicky napojila na apsidu (do přízemí věže byla situovaná také sakristie). O mobiliáři jednolodního kostela máme celkem plastickou představu díky Antonu Gnirsovi, který ale současně zmiňuje, že z důvodů finančních bylo třeba se vzdát bohatších zdobných prvků a cennějšího vybavení.

Hlavní oltář, celkem vysoká barokní portálová stavba se zdobným retabulem, byl ze dřeva a až do roku 1834 nebyl vůbec štafírován. Sloupovou architekturu po stranách doplňovaly dřevěné plastiky, prozatím nedeterminované. Oltářní obraz s archandělem Michelem představuje drakobijce se všemi jeho charakteristickými atributy – nutno dodat, že autor umělecky nevýrazného plátna není znám a že obraz bude ještě podroben důkladnému studiu. V obou rozích před triumfálním obloukem stály menší oltáře postranní, které zdobily vzácné řezbářské práce z druhé poloviny 17. století. Oltář vlevo byl zasvěcen Janu Křtiteli, oltáři vpravo dominovala mnohofigurální kompozice s motivem Ukřižování s postavami Panny Marie, Maří Magdaleny a Jana Evangelisty. Z uměleckého hlediska byly v kostele ještě zajímavé barokní kazatelna s vyřezávanými reliéfy, dále cínové oltářní svícny z 18. století a konečně křtitelnice, hodnotná cínařská práce, o níž Gnirs uvažuje, že pocházela z původního kostela a že je pravděpodobně z německého Norimberka (odtud byli majitelé některých dolů v regionu).

Z kostela v Čisté byl hlavní oltář převezen do kaple sv. Anny zámku v Osečanech na Sedlčansku (obec Osečany náležela v roce 1943 do 4. etapy vysídlování). Interiér této barokní kaple z roku 1733 za války velice utrpěl a rovněž mobiliář byl těžce poškozen. Oltář z Čisté tak nahradil původní hlavní oltář (viz barevná reprodukce na 2. straně obálky). Kaple je již delší dobu veřejnosti nepřístupná a stav zámku a kaple vyžaduje radikální rekonstrukci (navíc zde existují komplikované majetkové vztahy více majitelů).

Farní kostel **Nejsvětější Trojice a Korunování Panny Marie** v Nové Vsi měl z hlediska inventáře obdobné osudy jako kostel v Čisté, na rozdíl od něho ale dodnes stojí, byť v žalostném stavu (po určitou dobu plnil dokonce degradující funkci „kulturního domu“). Stavební vývoj svatostánku byl následující – v letech 1700–1707 byla postavena barokní kaple Nejsvětější Trojice, jež v letech 1732–1735 prodělala přestavbu na hlavní loď s trojbokým presbytářem a s věží (v Sommerově topografii jsou u původní kaple uváděna data 1702–1709, v Schallerově topografii je výstavba lodě s věží kladena do roku 1737). Věž však byla brzy v natolik havarijním stavu, že byla roku 1760 stržena a v letech 1764–1771 vznikla před západním průčelím současná hranolovitá věž s typickým barokním cibulovým zakončením. Plány pro přestavbu vypracoval a stavbu realizoval zednický mistr **Franz Pöpperl** z Louky (v regionu působilo více stavitelů téhož či obdobného jména a všichni pocházeli z oblasti Pramenů, Nové Vsi, Louky nebo Bečova). Zajímavostí určité je, že strop kostela byl plochý a zdobený dřevěnými kazetami s malovaným dekorem z 18. století. Část této kazetové výzdoby je deponována na hradě v Lokti.

Náměstí v Čisté, v pozadí vpravo kostel sv. Archanděla Michaela. Kresba Vladimír Prokop st.

Uměleckým klenotem kostela byl hlavní oltář **Korunování Panny Marie**, barokní mistrovské dílo z roku 1708, pocházející z dílny chebského sochaře a řezbáře **Johanna Karla Stilpa** (1668–1735). Jedná se o dynamickou, až téměř přebujelou kompozici s bohatou figurální výzdobou. Ústředním motivem je Korunování Panny Marie, jež je vsazeno do mračen, scéna je doplněna o četné postavy archandělů a andělů. Řezbář Stilp je také autorem několika dalších skulptur, které bývají po stranách oltáře – jedná se například o Pannu Marii, Jana Křtitele, Jana Evangelistu, sv. Josefa, sv. Zachariáše a další. Teprve roku 1763 přibyl k hlavnímu oltáři tabernákl, který byl štafírován malířem Eliášem Dollhopfem z Horního Slavkova

U triumfálního oblouku stávaly postranní oltáře, a to *Mariánský a Křížový*. Jejich autorství není prozatím doložené, i když Gnirs také zde uvažuje o Stilpově dílně. Oba postranní barokní oltáře byly roku 1869 nahrazeny novými oltáři v klasicistním pojetí (autorem Anton Hahn, truhlář z Nové Vsi), ale figurální barokní výzdoba byla převzata z původních oltářů.

Mobiliář kostela v Nové Vsi byl skutečně impozantní. Zajisté je třeba připomenout barokní kazatelnu z roku 1733, která byla bohatě zdobena řezbářskými artefakty (postavy všech čtyř evangelistů), dále je nutno zmínit rokokovou křtitelnicí z roku 1777, která byla kostelu darována jakožto dílo neznámého řezbáře (dominantní je zde figurální kompozice s Janem Křtitelem, kterak křtí v řece Jordán), a konečně další barokní sochy v nikách a na konzolách (například sv. Barbora, sv. Tomáš, sv. Apollonie a další), jejich tvůrce ale nemáme prozatím doložené. V literatuře je ještě zmiňován umělecky hodnotný barokní oltář sv. Jana Nepomuckého z roku 1733. Vzhledem k tématu tohoto textu nelze opomenout křížovou cestu a varhany z roku 1805 z dílny tachovského Vinzenze Gartnera.

Abychom mohli na vlastní oči vidět některé z těchto uměleckých artefaktů, musíme se vydat do dvou kostelů. Nejprve do Václavic, malé obce na Benešovsku, jejíž obyvatelé se museli vystěhovat do 1. dubna 1943. Zde v kostele sv. Václava nalezneme hned několik „překvapení“ – předně se jedná o křížovou cestu, standardní plát na pravděpodobně z 19. století, uchycená ve vyřezávaných rámech. Z Nové Vsi pocházejí také výše zmiňované

varhany, dva zvony (z let 1738 a 1805, jak dokládají nápisy) a stejný původ mají rovněž některé sochy, jejichž konkretizace je ale komplikovaná. Dle tamního, dnes již nežijícího faráře Dalibora Lounka, který vedl kroniku, se mělo jednat například o sv. Šimona, sv. Antonína a sv. Floriána. Bohužel, kostel byl po roce 1989 několikrát vykraden; po prvním vloupání, kdy zmizely některé sochy, nechal farář několik nejcennějších barokních skulptur převést do centrálního depozitáře pražského arcibiskupství, další sochy (například sv. Vít, sv. Norbert a sv. Vojtěch) zmizely při poslední krádeži (determinace soch bude ještě předmětem studia). Kronika rovněž

Nová Ves – kostel Nejsvětější Trojice – současný stav. Foto Vladimír Prokop.

Nová Ves – oltář Korunování Panny Marie kolem roku 1925. Převzato z A. Gnirse.

Nová Ves – interiér kostela, stav v roce 2008. Foto Petr Beňadík.

prozrazuje, že novoveský mobiliář se do kostela sv. Václava dostal již v roce 1946.

Další výprava za uměním povede do farního kostela sv. Víta v Radošovicích u Vlašimi. Vystěhování tamních obyvatel spadalo do poslední, tedy páté vlny vysídlování, které mělo být ukončeno do 1. dubna 1944. V kostele nalezneme především ve své plné kráse Stilpův oltář *Korunování Panny Marie* z roku 1708, který je zde ale jinak uspořádán, než tomu bylo v Nové Vsi (viz barevná reprodukce na 2. straně obálky). Jedná se především o sochy za tabernáklem, jež stály v původním kostele po stranách. Oltář je relativně v uspokojivém stavu, vyžaduje však brzké restaurování. Kromě

oltáře pochází z Nové Vsi rovněž dekorativní rokoková křtitelnice, která již restaurováním prošla. To, že tyto artefakty nemají regionální původ, naznačuje i zmínka v publikaci *Umělecké památky Čech* („převezzen ze záp. Čech“). O něco konkrétnější informaci můžeme dohledat ve stejné publikaci také u hesla Václavice. Kdy byl oltář transportován z pohraničí do středních Čech, nebylo prozatím v pramenech dohledáno.

Je zřejmé, že postupné odhalování umělecké historie Sokolovska přinese ještě další, snad příjemná překvapení. To, že v roce 2013 můžeme spatřit na barevných reprodukcích díla, která známe pouze z černobílé obrazové dokumentace z konce dvacátých let 20. století, je výsledkem nejen bádání a zaujetí, ale rovněž pochopení arcibiskupství v Praze a biskupství v Plzni, s jejichž laskavým svolením bylo umožněno novou fotodokumentaci pořídit.

Vladimír Prokop, Lukáš Smola

Protikomunistická činnost sokolovských horníků Jana Kuhna a Aloise Peyra

Období několika let po únoru 1948, tedy po nastolení komunistické totality v Československu a období tzv. stalinismu, patří k sice dostatečně probádaným a poměrně známým, přesto však k dodnes nejdiskutovanějším a někdy i k nejbolestnějším úsekům naší novodobé historie. Málokdo dnes považuje popravu Milady Horákové, násilnou kolektivizaci, osud vojáků ze západu či celou řadu perzekučních zásahů nové moci za činy v souladu s právem lidským i morálním. Polemiky a vášně však dodnes vyvolávají skutky těch, kteří se rozhodli komunistické totalitě vzepřít a, jak se říká, „něco s tím udělat“. Činy skupiny bratří Mašinů a podobných odbojových organizací 3. odboje jsou častým terčem emocionální, a zřejmě nikdy neskončící diskuse, jež také o našem národě leccos napovídá.

Mezi takové činy, na které je jistě možno pohlížet z různých úhlů pohledu a které patří k těm málo známým, patří i čin dvacetiletých sokolovských horníků Aloise Peyra a Jana Kuhna.

V roce 1953 zemřel Stalin a krátce po něm i československý prezident Gottwald. V následujících měsících došlo k mírnému uvolnění těžké svěřací kazajky komunistického systému ve většině zemí tzv. východního bloku. Ve východním Německu a Československu se dokonce objevily v tomto roce

Fotografie A. Peyra z vyšetřovací vazby.

Oba neměli komunistický režim příliš v lásce. Alois Peyr jako desetiletý zažil příjezd americké armády do Plzně, což mu o několik málo let později přineslo problémy ve škole, neboť nemohl souhlasit s názory svého učitele, který tvrdil, že naši republiku osvobodila pouze Rudá armáda. Tehdy malý Lojzík poznal, že není něco v pořádku. No a když chtěl po dokončení sokolovské hornické školy jít roku 1952 studovat Vysokou školu báňskou v Duchcově, ale režim mu to z třídních důvodů neumožnil, názory se mu zcela vyjasnily. „*To nebyl nějaký intelektuální odpor, ale osobní zkušenost. Třeba když jsem nastupoval do učení, tak jsme jeli na rekreaci a já dostal za úkol udělat nástěnku. Tak jsem na ni nalepil různé fotky hereček, jenže přišel vychovatel a začal ječet, abych to sundal, že to není politicky uvědomělý. Odmítl jsem a spoluzáci mě na jeho pokyn seřezali... Ten komunistický systém se mi zdál strašně nespravedlivý, nevyhovoval mi, vůbec se mi nelíbilo, že mi někdo pořád diktuje, co mám dělat. Tvrdili mi, že jsem nějaké nedůležité kolečko a mám pracovat pro blaho ostatních, pravděpodobně těch nahoře. Jenže já jsem to viděl úplně jinak, myslím si – a myslím si pořád – že můj život je výjimečný a jedinečný, že je jen na mně, jak ho prožiju...*” vzpomíná po letech na další z důvodů odporu k systému.

Již v prosinci 1953 se proto oba pokusili u Kraslic překročit státní hranici do Německé demokratické republiky, se zřejmým úmyslem dojet do Berlína a proniknout do jeho západního sektoru, který tehdy ještě nebyl tak strážně jako v pozdějších letech. Zajímavostí je, že stejnou cestu volila při svém známém útěku skupina bratří Mašínů.

Při prvním pokusu je však chytila hlídka východoněmecké pohraniční stráže a předala československým kolegům. Než je však pohraničníci stačili legitimovat a dovést na stanici, oba se jim vysmekli a utekli. „*V jednu chvíli, když jsme šli vedle takového srázu, jsem chytil Honzu za bundu, strhnul jsem ho, sjeli jsme po sněhu a zdrhli. Pamatuju si, jak hvízdaly kulky... Honza měl pak prostřelenou bundu, ale nebyl ani škrábnutej,*“ vzpomíná Alois Peyr na dramatické chvíle prvního pokusu o útěk.

O několik dní se pokusili o přechod znovu, ani tentokrát jim však neprálo štěstí a byli zadrženi československými pohraničníky. Nepomohly jim výmluvy, že si spletli vlak a místo do Chlumu Svaté Maří dojeli do Kraslic, kde zabloudili, a tak skončili ve vyšetřovací vazbě. Po dvou týdnech však byli propuštěni, neboť jim prokuratura jasný úmysl opustit republiku nedokázala. Zřejmě k tomu napomohla i skutečnost, že byli oba horníky, tedy zaměstnanci profese, kterou komunistická vláda upřednostňovala a potřebovala.

Přesto, že se jim první pokus nepovedl, se však nevzdali a nadále toužili uniknout ze země, ve které již žít nechtěli. Vzhledem k jejich

Jan Kuhn ve vyšetřovací vazbě.

první protesty proti totalitnímu systému, který však proti takovým projevům nemilosrdně zasáhl. Zmírnění režimu tak bylo spíše jen jistou kosmetickou úpravou, kterou většina lidí postřehla jen velice okrajově.

I z tohoto důvodu se dva horníci ze Sokolova, Alois Peyr a Jan Kuhn rozhodli, že svou zemi opustí a uprchnou do svobodného světa.

odporu vůči komunistickému režimu se rozhodli, že ještě před útěkem uskuteční nějakou akci, kterou by dali systému a jeho představitelům alespoň trochu najevo, že vedle masy těch, kteří buď souhlasí, nebo mlčí, jsou tu i ti, kteří mají názor zcela odlišný. A chtěli, abych jejich názor byl pořádně slyšet, a to doslova.

Jan Kuhn často pracoval pod zemí a vyznal se také v trhavinách a práci s nimi. A také věděl, kde se taková trhavina skladuje. Tajně tak dokázal ze svého pracoviště vynést několik svazků průmyslové trhaviny Astralit (vyměnil je za lahev rumu), jež

hodlal se svým přítelem použít k útoku na nějaký symbol režimu. Vybraným cílem se stala socha Vendelína Zdrůbeckého *Bojovník od Sokolova*, která byla umístěna na tehdejším Švermově náměstí. Sokolováci říkali této soše „Davajčasy“, neboť napřážená ruka bojovníka směřovala k budově, kde tehdy bylo umístěno hodinářství, a přezdívkou také měla odkazovat na oblíbenou činnost některých sovětských vojáků z konce války. Socha stanula na svém místě roku 1951 a bronz, z něhož byla ulita, pochází z velkou pravděpodobností také z pamětní desky americké armády, která byla v listopadu 1945 odhalena na Starém náměstí. Oba tyto symboly časů a dějů nedávno minulých a dějin nechtěných se samozřejmě novému režimu nelíbily, a tak z nich nechal stvořit symbol časů nových.

Pravdou je, že socha má představovat československého, nikoliv sovětského vojáka, a jak známo, spousta československých vojáků, kteří v březnu 1943 bojovali či padli u ukrajinského Sokolova, nechtěla mít s komunismem nic společného a bojovala jen za svobodu svého národa. Komunistický režim však dějiny přepisoval a měnil dle svého, a proto se i tito vojáci měli stát ikonami nově vykládané národní historie a přispět tak k utužení toho jediného správného a povoleného názoru a výkladu. Stejně tak tomu bylo i s naší sochou.

Jan Kuhn i Alois Peyr samozřejmě jen máloco mohli vědět o skutečnosti a pravdě, která se za sochou skrývala. Pro ně, stejně jako pro mnoho jiných obyvatel Sokolova, to byl prostě symbol systému, který

neměli rádi (ostatně oba horníci nebyli jedinými, kteří si ji vybrali za cíl svého útoku proti režimu – v srpnu 1968 rozvášněný dav sokolovských občanů sochu na protest proti okupaci vojsky Varšavské smlouvy strhl a rozbil na několik kusů...). Proto se v noci na 19. března 1954 oba horníci tajně přiblížili k soše i s trhavinami. Jan Kuhn dával pozor, zda někdo nejde, a Alois Peyr zapálil roznětku u čtyř plechovek s výbušninou. Poté oba rychle utekli a vzápětí nastal výbuch. Nebyl zřejmě příliš mohutný, socha zůstala na svém místě, i když byla poškozena. V okolních, dnes již neexistujících domech však vylét-

Pohled od sochy na místo dnešního kruhového objezdu.

Tehdejší Švermovo náměstí, socha Bojovníka od Sokolova zcela vlevo.

ly desítky okenních tabulí, především na budově, v níž byl umístěn sokolovský národní výbor.

Alois Peyr na akci vzpomíná: „Na rohu byla Státní bezpečnost. Dále tam byly domy a právě to hodinářství, kvůli kterému ten voják dostal to jméno Davaj časy, protože on ukazoval jako na toho hodináře, tak ho lidi pojmenovali Davaj časy. Když jsem zapálil nahoře tu nálož, tak jsem skočil dolů. Vedle stála budova sociálního zabezpečení, to je asi zhruba 60 metrů, a já dokázal utéct k těm dveřím, když jsem se otočil, vybuchlo to. Vyrázilo to všechna okna, i ti estébáci byli bez oken. Tehdy nebyly ledničky, lidi měli za oknem jídlo, salámy, máslo a tak – a všechno to vylítalo na ulici... Asi bych se jim měl dodatečně omluvit, to jsme neměli v plánu. Jinak ale naše akce měla docela ohlas, vzpomínám si, jak jsem šel ráno do práce a zaslechl, jak nějaký cizí chlapík říká: ‚Jen houšť a větší kapky!‘ Což bylo docela povzbuzující.“

Bezpečnost sice zajistila na místě výbuchu roznětky, pachatele však zatím nedopadla. Nebyl to však jejich jediný protirežimní

Karikatura prezidenta Zápotockého nalezená StB v Peyrově bytě.

Jeden z letáků s číslem deset, jež oba horníci vylepovali po Sokolově.

čin, neboť krátce nato začali po městě vylepovat letáky a malovat na zdi desítky – ve shodě s prohlášením tzv. 10 požadavků stanice Svobodná Evropa (10 požadavků tzv. lidové opozice, jež byly vydány u příležitosti „voleb“ a týkaly se zejména kritiky komunistické ekonomiky). Oba mladíci měli evidentně i romantickou a zbojnickou duši, neboť se jim podařilo desítku namalovat i na budovách sekretariátu komunistické strany či služebny SNB. Jednou se je dokonce snažila hlídka SNB, která jejich činnost zpozorovala, chytit, oba však uprchli. Jaké pak asi bylo překvapení zasahujících příslušníků, když po návratu z neúspěšné honičky našli své auto omalované desítkou...

Myšlenky na útěk z republiky se ale ani jeden z nich přes tyto akce nevzdal. Vymysleli proto plán, jak překonat hranice do NDR jinou cestou, než se již jednou pokoušeli. Volba padla na cestu vodní – překonají tajně hranici

pod hladinou Labe! V dubnu 1954 za tímto účelem odcizili ve skladu na dolu Silvestr dva páry gumových obleků a posléze si podobnou cestou opatřili na dole Marie Majerové další potřebné věci. Kyslíkové přístroje si „vypůjčili“ v dílně národního podniku Obnova. Poté se dali do díla a začali s výrobou skafandrů.

Záznam MNV Sokolov o škodách, které výbuch způsobil.

Když byly skafandry hotové, rozhodli se je vyzkoušet. Alois Peyr si proto v noci 25. května jeden z nich oblékl, přes něj přehodil civilní šaty a vydal se směrem k Ohři. Když však přecházel přes Staré náměstí, zastavil jej hlídkující příslušník SNB, kterému se jeho oděv nezdál. „Já jsem ten skafandr měl na sobě, protože byl poměrně velký. A ještě potom jsem nesl na zádech ten dýchací přístroj. No a přes

to jsem měl hubertus, aby to bylo méně nápadné. Poslal jsem mého kolegu, aby se mi podíval, jestli tu nikdo není, jestli je náměstí prázdné. No a on mi dal znamení, že tu nikdo není. Když jsem vyšel, zahlédl jsem dvě osoby, které ale hned zmizely. Myslel jsem, že to jsou nějakí normální lidi, tak jsem šel dál k řece. Tam jsme zahnuli a najednou tam byla noční hlídka a ta nás zadržela," vzpomíná na osudné chvíle po letech.

A to byl konec! Oba horníci byli zadrženi, následovaly výslechy a domovní prohlídky, při kterých Státní bezpečnost zajistila nejen materiál na výrobu skafandrů, ale v Peyrově bytě objevila několik karikatur prezidenta Zápotockého, které zručný Alois Peyr sám namaloval.

Přesto Alois Peyr zapíral a dělal vše pro to, aby svým vyšetřovatelům prozradil co nejméně. Tváří v tvář drsným vyšetřovacím metodám StB (několikrát byl dokonce svými vyšetřovateli tvrdě zmlácen) však podlehl a přiznal se: „Prostě takový výslechy vypadaly tak, že nejdřív mne třeba nenechali spát. Skoro týden jsem nesměl spát. Po těch 6 dnech jsem byl jak zombie, ale jim to nepomohlo. No, tak to dělali tak, že mě třeba odvedli k výslechu před snídaní a vrátili mne během hodiny dvou na celu, a snídaní byla pryč. Pak mě odvedli před obědem a po obědě mě zase vrátili a já byl bez oběda. Pak se to opakovalo na večeri.

Takže já jsem třeba několik dnů nedostal najíst. Tak to byl jeden ze způsobů, jak nás chtěli zlomit. Dalším bylo například to, že kdykoliv jsem k tomu vyšetřujícímu soudci přišel, tak on měl ve stolku připravenou takovou pěknou smyčku, na který se, i když to bylo krátký, zřejmě věšeli lidi. No a on ke mně přišel, tu smyčku mi nasadil na krk a utáhl ji. „Já to musím odměřit, až tě budeme všet, jakou ti uděláme tu smyčku na krk,“ řekl. Možná se to někomu může zdát zábavné, ale po čase člověk propadá panice.“

Soud s oběma mladíky se konal 7. června 1954 v Karlových Varech a výše trestu byla poměrně vysoká – Alois Peyr byl odsouzen na 9 a Jan Kuhn na 8 let odnětí svobody. Alois Peyr byl převezen do tábora Mariánská, jednoho z táborů nechvalně proslulého jáchymovského vězeňského a pracovního komplexu, kam se dostávala velká část vězňů odsouzených za protistátní činnost. Čekala je zde jen tvrdá dřina při těžbě uranu, šikana ze strany dozorců a drsné přírodní podmínky. Není divu, že se mnoho vězňů pokusilo o útěk a došlo i k několika případům vzpoury. I na Mariánské se jedna z nich odehrála, konkrétně 21. srpna 1955, kdy část vězňů využila kontroly táborového vězení a vyřítla se ven na táborové prostranství. Alois Peyr byl mezi nimi. Vězni začali provolávat nejrůznější hesla a posměšky směřované k přibíhajícím dozorcům. Část z nich se dokonce pokusila probourat táborový plot, což se

Pomocí těchto podomácku vyrobených skafandrů hodlali mladíci překonat státní hranici.

Jan Kuhn.

jim však nezdařilo. Alois Peyr byl samozřejmě u toho: „Pro případ, kdyby hořelo, tak jsme tam měli sekeru, lopatu, nějaký kbelík na písek a takovýchle věci, tak jsem tam popad tu sekyru nebo krompáč, já už přesně nevím, běžel jsem k té brance a snažil jsem se jí rozbít, protože byla zamčená samozřejmě. Praštil jsem do ní ale jen dvakrát nebo třikrát.“

Na vzpouře si vzpomíná jeden z tehdejších vězňů Josef Sejkora: „Šli a vyvrátili plot u toho trestního baráku, prostě bylo zle. Křičeli hesla: Už nikdy za ostatně dráty! Armáda jde s lidem, my jdeme s armádou! Věděli jsme, že bude zle. Domlouvali jsme se, co budeme dělat. Já jsem povídal: „Nejlepší bude, když budu v posteli.“ A asi tak v devět hodin večer jsem viděl, že rozmisťují kulometry na věže.“

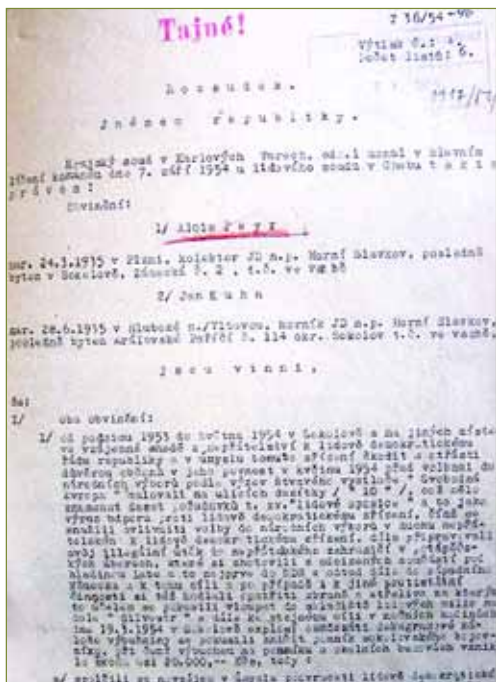
Velitel nadporučík Vašíček byl nucen povolat vojenskou jednotku, která nakonec i s použitím varovných výstřelů do vzduchu vzpouře potlačila. V nastalém vyšetřování a zjišťování hlavních organizátorů vzpouře uvázl v síti vyšetřovatelů i Alois Peyr, jenž ke svému trestu dostal v lednu 1956 za spoluúčast na vzpouře dalších osmnáct měsíců navíc a byl převezzen do plzeňské věznice Bory.

V roce 1960 vyhlásil prezident Antonín Novotný velkou amnestií, díky níž se na svobodu dostaly stovky a tisíce politických vězňů. Ne všichni, někteří museli ve vězení setrvat i nadále. I Alois Peyr si musel ještě na návrat do civilního života počkat, propuštěn byl až v roce 1962. Nevěděl, kam má jít, rodiče mu již zemřeli, a tak vyrazil za sestrou, která se mezitím provdala za důstojníka Státní bezpečnosti. Hledal ji po domě, ptal se sousedů, až mu jakási žena řekla, že přivola manžela, který bude určitě vědět. A Peyr pak málem omdlel, protože před ním stál jeho brutální vyšetřovatel z roku 1954. „V kriminále bych přísahal, že ho zabiju, až ho potkám bez pout. Ale neudělal jsem nic, prostě jsem šel pryč.“ Odešel do Prahy, kde si našel práci topiče na vltavském parníku, později začal pracovat v Ústí

nad Labem jako redaktor závodního časopisu Vodohospodářských staveb. Za několik let se oženil a zplodil dvě děti.

Po krátkém uvolnění režimu v šedesátých letech však přišel srpen 1968 a s ním návrat toho, co Alois Peyr dobře znal. V listopadu ještě stačil uveřejnit v závodním časopise přílohu Kočičina, plnou vtípů o sovětských vojácích a komunistech, poté mu ovšem začala opět hořet půda pod nohama. Využil tedy povolení ke krátkodobé návštěvě přátel v Rakousku v lednu 1969 a rozhodl se, že se s rodinou do Československa již nevrátí. Vzhledem k tomu, že Rakousko leželo příliš blízko jeho okupované vlasti a Alois Peyr věděl, že totalitní režim má dlouhé ruce, zamířil na opačný konec světa – do Austrálie.

Zde se snažil najít práci, přičemž prošel několika zaměstnáními, až začal dle vlastních plánů stavět domy. Prorazil, vydělal peníze, zabezpečil sebe a rodinu, a – dostal nápad, že si koupí jachtu. Nechal stavařiny a na své jachtě ujel čtyři tisíce kilometrů. Na moři, pryč od lidí, obklopen tichem našel sám sebe. „Po návratu mi museli dát čtyřná-

Titulní strana rozsudku nad Aloisem Peyrem a Janem Kuhnem.

sobný bypass, ale mně se v hlavě rozsvítilo, věděl jsem, co musím udělat.“ Svůj poslední dům prodal a zeptal se ženy, jestli půjde na moře s ním. „Odmítla, a tak jsem jí dal přesnou polovinu všeho a šel jsem.“ Několik let na své jachtě, nazvané *Vzbouřenec z Mariánské*, brázdil světové moře a oceány, zažil neuvěřitelné a velice nebezpečné chvíle, až u italských břehů ztroskotal a to málo, co zachránil, mu místní ukradli. Vrak lodi prodal za 600 euro a odjel do své vlasti, do Děčína, kde se ubytoval a žil v jednom z místních hotelů. Zdálo se, že je u konce svých sil, ale štěstí přeje srdnatým a odvážným. Jeho příběh, který v lednu

Lodě a moře byly vždy Aloisovými hlavními láskami.

2011 zveřejnil deník Blesk, zaujal jednu osamělou postarší dámu z Ostravska. „*Já tomu pánovi koupím novou jachtu. Ale mám podmínku. Musí mě vzít s sebou jako partáka. Pomozte mi se s ním seznámit,*“ napsala do redakce. A tak se oba seznámili a rozhodli se, že se nejen spolu vydají na moře, ale spojí i své životní osudy. Nechtě je jim osud milostivý a mají dobrý vít...

Vladimír Bružeňák

Rok 1968 na Sokolovsku – 2. část

Předvečer srpnové okupace

16. července obdrželi představitelé Ústředního výboru (ÚV) KSČ dopis ze schůze pěti států Varšavské smlouvy ve Varšavě, ve kterém účastníci vyjádřili obavy z odtržení ČSSR od socialistického společenství, což by ohrožovalo i zájmy ostatních zemí. Vývoj v ČSSR byl podpořen i několika komunistickými stranami v západní Evropě.

Předsednictvo Okresního výboru (OV) KSČ v Sokolově se k jednání pěti stran vyjádřilo dne 18. července. Postavilo se za stanovisko vlády a předsednictva ÚV KSČ, které na varšavských jednáních odmítly svou účast, a později se i plénium OV KSČ vyjádřilo ve smyslu podpory předsednictva ÚV a žádalo dodržování zásady o nevměšování.

K postojí ÚV KSČ se vyjádřila i rada ONV Sokolov: „*Československou situaci nelze v žádném případě charakterizovat jako kontrarevoluční. Strana se opět postavila v čelo národa...*“ (stanovisko z 19. července). Své stanovisko oznámili ve stejný den i velvyslancům zemí varšavské pětky komunisté oborového ředitelství Hnědouduhelných dolů a briketáren Sokolov: „*Prosíme vás, abyste se osobně přesvědčili na našich pracovištích, že naše slova o podpoře současného vedení jsou objektivně pravdivá... Hluboce se nás dotýká nedůvěra...*“

Jak po celé republice, tak i na Sokolovsku probíhaly 31. července bez příkazů shora podpisové akce na podporu stanoviska ÚV KSČ. V závěru měsíce byl zachycen anonymní dopis, který byl doručen poštou na adresu národního podniku „25. února Vintířov“ a odeslán z pošty Jarošov (okr. Jindřichův Hradec). Autor vyzýval k odstřelu náčelníků StB, Lidových milic a k vytvoření odbojových revolučních výborů. Jelikož byl případ rozpracován S-StB České Budějovice v akci JAROŠ, O-StB Sokolov provedl dokumentaci písma a psacích strojů ke dvěma osobám, které mají na okr. Jindřichův Hradec vztah. Výsledek byl negativní.

Díky nepředvídatelné hospodářské situaci byl k ozdravení národního hospodářství zřízen tzv. Fond republiky. Společnosti i jednotliví občané začali na tento fond dobrovolně zasílat nejrůznější částky, aby tak podpořili demokratizační proces a vyjádřili svou sounáležitost se státem, v němž žijí a jehož vývoj jim není lhostejný. Věc v dnešní době znějící tónem takřka iracionálním... Podnik HDBS do něj věnoval 2 000 000 Kč, elektrárna Tisová 400 000 Kč, Důl 25. únor 500 000 Kč. Lidé darovali drobné úspory, a dokonce i šperky ze zlata. Svata-vští horníci poslali do Prahy telegram: „Přijali jsme s uspokojením zprávy z Černé nad Tisou... Na Fond republiky posíláme milión korun.“

Právě opravovaný Hornický dům nese nápis Ať žije Dubček a ÚV KSČ! a československou vlajku.

V Sokolovské Jiskře byl vydán článek, v němž se píše: „12. srpna bylo poukázáno na konto 2171 prostřednictvím Státní banky na Sokolovsku 4 647 473 Kč a na zlatý poklad bylo odevzdáno 76,5 gramů zlata. Citický MěstNV daroval 50 000 Kč, tj. celou odměnu, kterou dostal v soutěžích národních výborů na počest 50. výročí Československa.“

Bylo vidět, že národní cítění a vlastenectví nebylo tehdy ještě zcela prázdným pojmem. Události Pražského jara se však nezadržitelně valily ke svému tragickému vyvrcholení. 29. července jednal první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček s nejvyšším sovětským představitelem Leonidem Brežněvem o budoucnosti naší vlasti v železničním vagonu a v kulturním domě východoslovenského města Čierna nad Tisou. Jednání nedopadla příliš dobře, i některým vysoce postaveným československým představitelům po této schůzce začalo docházet, že sovětská strana sáhne k nejtvrdějším prostředkům, aby reformní proces v ČSSR zastavila. Nemýlili se, byť plán na invazi byl připravován již týdny a měsíce předem...

21. srpna 1968 vpadla do Československa vojska pěti států Varšavské smlouvy (Svaz sovětských socialistických republik, Polsko, Bulharsko, Maďarsko a Německá demokratická republika).

Okupace a zbytek srpnových dnů

Ze čtyř směrů vtrhlo v noci z 20. na 21. srpen na území ČSSR v rámci operace „Dunaj“ přes 200 000 vojáků, jejichž počet se brzy zvýšil až na 500 000, na 6 000 tanků, 2 000 děl a na 800 letadel.

Na Sokolovsko mířila kolona sovětských tanků a pěších jednotek 1. gardové tankové a 20. gardové motostřelecké armády SSSR, která překročila hranice republiky na Kraslicku, tedy z území NDR Kolem druhé hodiny ranní 21. srpna byli obyvatelé Sokolova probuzeni duněním těžkých tanků a transportérů po ulicích města. Okna domů se postupně začala rozsvěcovat a lidé vybíhali do nočního světla osvětlených ulic. Před sídlem OV KSČ stál vojenský gazík, zasedaly jak OV KSČ, tak i rada MěstNV, do ulic měst a obcí celého Sokolovska se valily proudy sovětské vojenské techniky.

Už kolem 4. hodiny ranní byla obsazena kasárna pohraniční stráž na Mýtině a kasárna 38. dělostřeleckého pluku v Sokolově ve Vítězné ulici. I přes zákaz zasahování a podřízení se rozkazům sovětského velení se někteří sokolovští vojáci rozhodli pro boj s okupanty a proběhli se do Slavkovského lesa, začali dokonce vytahovat protitanková děla a připravovat je ke střelbě. Před kasárnami se navíc sešlo něko-

lik desítek dobrovolníků, kteří požadovali zbraně k obraně republiky. Během bouřlivého jednání mezi zástupci československé armády a sovětské armády došlo následně alespoň ke stažení okupačních jednotek z kasáren a k jejich rozmístění do okolních obcí Vítkov, Dolní Nivy a Lomnice, nebezpečí ozbrojeného střetu s možnými dalekosáhlými důsledky tak pominulo.

Ráno bylo velmi živo v obchodech a záhy došly základní potraviny (chléb, máslo, cukr). Podle slov sokolovského kronikáře pracovali zaměstnanci obchodů, jak nejlépe mohli a všechny strasti zvládli.

Začaly se odehrávat první rozhovory mezi místními obyvateli a okupanty, stejně, jako tomu bylo prakticky všude po celé republice. V Sokolově u nového mostu přes Ohří měli stanoviště dva sovětsí vojáci. Byli obklopeni skupinkou mladých lidí, kteří k nim horlivě promlouvali: „Proč jste tu? Co vám děláme? Tady není kontrarevoluce. Jděte domů. Vaši tátové nám přinesli svobodu, vy nám ji berete. Proč? Proč k nám jezdíte s tanky? Proč do nás chcete střílet? Vidíte, že nemáme zbraně...“

Na Starém náměstí (tehdy náměstí 9. května) se shromáždilo několik tisíc lidí. Bylo tam plno křiku a vyjednávání se sovětskými tankisty, kteří přijeli od Rychnova. Ti však neodpovídali a nikterak nereagovali ani na hrubosti. Po hodině jednání se vraceli k Rychnovu.

Z Habartova se objevila informace, že sovětský velitel vyhrožoval srovnáním města se zemí, jestliže nebudou odstraněny hanlivé nápisy proti okupantům. Tato informace byla později dementována. V Chodově sovětsí vojáci do odsuzujících nápisů stříleli.

V pravé poledne se ozvaly sirény a zvony, symbolizovaly dvouminutovou protestní stávkou. Zvláštní vydání Sokolovské Jiskry obsahovalo provolání k občanům i k velitelství okupačních vojsk. Jež vybízelo ke klidu. Začalo také vysílat rozhlasové středisko Sokolov, ozývali se zástupci závodů, své postoje vyslovovali i učitelé, konaly se podpisové akce.

Ani ve večerních hodinách ulice neutichly. Pokračovaly vzrušené diskuze, kdesi z prostoru Kraslické ulice se ozvala střelba. Jednalo se pravděpodobně o střelbu naslepo, protože další den se žádné zprávy o obětech ani raněných nezmiňovaly.

Sovětské tanky projíždějí Habartovem. Foto V. Prokop st.

Okupační technika na Starém náměstí.

Příští den 22. srpna nenastalo žádné uklidnění. Městské ulice byly pomalované nejrůznějšími nápisy odsuzující okupační vojska či sovětskou politiku. Sokolovská Jiskra vydala další zvláštní číslo, ve kterém OV KSČ vybízelo obyvatele, aby cizí vojska ignorovali. V Sokolově se také objevilo několik čísel plzeňské Pravdy.

V poledních hodinách byla na střeše Hornického domu vyvěšena státní vlajka a vedle ní byla symbolicky umístěna i vlajka smuteční. Ze střechy OÚNZ (dnešní Úřad práce) byla sražena velká rudá

hvězda, horníci hlubinného dolu Marie Majerové v Královském Poříčí odeslali prohlášení o jejich víře v demokratizační proces a uznávání ČSSR.

Téhož dne XIV. (mimořádný) sjezd KSČ, tzv. Vysočanský, odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy. Spěšně na něj odjeli i delegáti ze Sokolovska (v únoru příštího roku byl však tento sjezd prohlášen za neplatný).

Následující den vydalo předsednictvo OV KSČ další stanovisko, že mělo v plánu řídit se jen pokyny nového ÚV KSČ, a znovu byl požadován odchod okupačních vojsk.

Po návratu delegátů z Prahy byl znám nový člen ÚV KSČ, jímž se stal Jan Jelínek z Habartova. Následovaly další akce na podporu demokratizace a reformního procesu – například okresní odborová rada v Sokolově zorganizovala podpisovou akci se stanoviskem OV KSČ: „*Obsazení naší vlasti nemá obdoby. Vytrvejte v odporu!*“ Předsednictvo OV KSČ také zaslalo telegram prezidentu republiky Ludvíkovi Svobodovi: „*Souhlasíme, že bude zahájeno jednání s představiteli SSSR.*“ Do německého města Klingentalu odjel kurýr s dopisem OV KSČ: „*Protestujeme proti pobytu vašich vojsk na našem území.*“ Podobný obsah měl i dopis, který byl poslán i německému městu Haldensleben a francouzskému městu Vaziers, což byla družební města Sokolova.

V poledne 22. srpna proběhla po celém území státní hodinová stávka. Začaly se ozývat tovární sirény i zvony, houkající auta projížděla ulicemi. Nejinak tomu bylo i na Sokolovsku. Na sokolovském Starém náměstí se sešlo na 2 000 lidí a průběh stávky byl až na jednu výjimku poklidný. Tou výjimkou byla skupina rozčilených lidí, která strhla na náměstí Jana Švermy pomník Bojovníka od Sokolova, symbolizujícího naše město a boj za naši svobodu. Již podruhé byl nešťastný československý voják spojen s totalitním systémem a stal se tak symbolem a cílem vybití vzteku a frustrace jednotlivců či davu z neradostné politické situace (poprvé se tak stalo v březnu 1954, kde jej poškodil čin dvojice sokolovských horníků – více viz článek V. Bružeňáka v tomto čísle.)

V pozdně večerních hodinách byla dlažba náměstí Budovatelů popsána protisovětskými hesly. Celou noc se po ulicích přemísťovaly skupinky mladých lidí, kteří odstraňovali směrovky, jména ulic i čísla domů, aby tak ztížili okupačním vojskům orientaci.

Byla sobota půl páté ráno 24. srpna a většinu sokolovských obyvatel probudil hlasatel městského rozhlasu po drátě, který četl telegram prezidentu republiky: „*Drahý pane prezidente. V Sokolově už svítá. My ale nespíme a myslíme na Vás. Jsme jednotni a pevní. Prosíme Vás: Vytrvejte. Naléhejte, aby se jednání*

neprotahovala-Brzy se zdráv vraťte a promluvte k těm, kteří Vás mají rádi. Vaši věrní Sokolovští.“

24. srpna se také konala po celé republice generální stávka. Na okrese pracovaly jen ty závody, kde by přerušení práce způsobilo vážné hospodářské škody, jako byly elektrárny nebo sklářská huť. Stávka proběhla klidně a spořádaně a prakticky celý národ jí vyjádřil nesouhlas s okupací a odhodlání podpořit československý demokratizační proces.

Kromě odhodlání se však začal objevovat i strach, tak typický pro

Vzrušené debaty mezi sokolovskými občany a sovětskými vojáky na Starém náměstí.

léta následující. Mizely i vizitky na dveřích a začaly se šířit zprávy o hrozícím nebezpečí hromadného zatýkání, ale ukázalo se, že jsou mylné.

25. srpna, přestože byla neděle, Sokolovská Jiskra vyšla ve dvojnásobném vydání. Mládež se začala hlásit k výkonu různých služeb. Muzeum, divadlo i obě kina byly od tohoto dne zavřeny. Červený kříž vybízel ke zvýšení péče o staré a nemocné, například nakupováním pro ně apod. Nápadně klesl počet vloupání. Z helikoptéry byly shozeny ruské propagandistické letáky, ty ale byly hned dětmi a mládeží spalovány. Helikoptéry nad městem létaly každou chvíli a shazovaly další letáky. Rozhlas podával občanům okresu stále nové zprávy o dění v zemi.

Sovětští vojáci obsadili v tyto dny výšiny kolem Sokolova, aby mohli kontrolovat celou kotlinu, žádné větší akce však nepodnikali.

Velké naděje a očekávání, ovšem i strach a nejistotu vyvolávala mezi občany Československa přítomnost naší delegace v Moskvě. Nejvyšší představitelé státu a symboly Pražského jara (Dubček, Černík, Smrkovský či Kriegel) byli již první den okupace uneseni sovětskými jednotkami do Moskvy a zde vystaveni drsnému nátlaku sovětských politiků, aby podepsali prohlášení legalizující okupaci jako bratrskou pomoc. Prakticky stejně jako Emil Hácha v noci z 14. na 15. března 1939 v Berlíně, jen velmoc se vyměnila.

V ulicích měst a obcí se začaly objevovat plakáty a výzvy žádající návrat Dubčka a ostatních. Plánovaný mítink na náměstí Budovatelů, kde promlouvali delegáti z ÚV KSČ o nejnovější situaci, však zřejmě nikoho neuspokojil. Člen ÚV KSČ Jelínek musel navíc odcestovat na zasedání ÚV KSČ a zbylí delegáti sjezdu neměli občanům co nového říct.

Do 27. srpna nebyly od naší delegace v Moskvě žádné zprávy. V 6:00 se však ozval rozhlas a oznámil, že jednání byla skončena. V 9:00 se na ulicích znovu rozezněly sirény, zvony a následně i klaksony aut. Po třech čtvrté hodině se obnovila práce, v 10:00 zazněla v rozhlase znělka chorálu Ktož sú boží bojovníci a následně

zaznělo pár vět od Josefa Smrkovského, které však situaci příliš neosvětlily.

Rozhlas hrál pouze vážnou hudbu, ale to lidem na klidu nepřidalo. Všichni čekali na zprávy z Moskvy. A potom to přišlo: „Ve dnech 23. až 26. srpna se uskutečnilo v Moskvě jednání... Za ČSSR byli přítomni... Předmětem jednání byla opatření k normalizaci vztahů, otázka vedoucí úlohy KSČ, podmínky odchodu spojeneckých vojsk.“

Poté se ozval hlas prezidenta Svobody a po něm dlouho očekávaný hlas prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandera Dubčka. Hlas zněl zlomeně.

Shozená a pomalovaná socha Bojovníka od Sokolova.

Protiokupační nápis na jednom z panelových domů u sokolovského kostela.

Poté se z rozhlasu po drátě ozvala báseň Viktora Dyka *Země mluví*, jejíž vlastenecká slova ale zřejmě musela působit poněkud prázdně. Československá delegace totiž (kromě Františka Kriegla) podepsala tzv. Moskevský protokol, dokument, jímž byla legalizována okupace, popřeny ideály Pražského jara a otevřeny cesty k budoucím dvaceti letům „normalizace“. Ti, jimž většina národa skálopevně věřila, podlehlí nátlaku a „podepsali“!

Po vyslechnutí rozhlasu se na mimořádné schůzi sešlo MV KSČ Sokolov a rada MěstNV. Členové zveřejnili své domněnky, že s našimi představiteli nebylo jednáno jako s rovnoprávními zastupiteli našeho státu. Tyto domněnky a pocity trpkosti sdílela převážná většina sokolovského obyvatelstva. Představenstvo OV KSČ nadále prohlásilo: „*Své předchozí usnesení neměníme. Jednání v Moskvě bylo vedeno z pozice síly a bezohledného nátlaku.*“ Slova hezká, ba pravdivá. Realita se však začínala měnit...

Michal Makaj

Seminář k jubileu Antona Gnirse a jeho pokračovatelů

Na začátek roku 2013 připadla jubilea hned dvou výrazných loketských postav 20. století. Předně 18. ledna uplynulo 140 let od narození Antona Gnirse a 27. února pak 110 let od narození jeho žáka, spolupracovníka a pokračovatele Heinricha Zimmermanna, od jehož skonu uběhlo zároveň v září minulého roku již rovné čtvrtstoletí. Během tohoto roku si dále 20. března připomeneme 15 let od úmrtí a 10. dubna 95 let od narození Anny Gnirsové, která rovněž v mnohém navázala na práci svého otce, a konečně 10. prosince také 80 let od úmrtí Antona Gnirse.

Při této příležitosti uspořádal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti ve spolupráci s Městskou knihovnou Loket a Okrašlovacím spolkem Loket seminář dedikovaný uvedeným osobnostem. Ten volně navázal na obdobnou akci s názvem „Pocta Antonu Gnirsovi“, která se za součinnosti Klubu přátel města Lokte a Ústavu dějin umění AV ČR v Praze uskutečnila 21. června 2003, a to u příležitosti 130. výročí narození a 70. výročí úmrtí Antona Gnirse. Průběh semináře zůstal zaznamenán ve sborníku textů přednášek. Součástí programu uvedeného dne byla i vernisáž stejnojmenné doprovodné výstavy a památku Antona a Anny Gnirsových si účastníci připomněli odhalením pamětní desky na Goethově stezce (deska však nese datum srpen 2002). Anna ale tehdy zůstala ve stínu svého otce a Heinrich Zimmermann byl v roce 100. výročí svého narození zcela opomenut.

Záměrem organizátorů letošního semináře, jenž se konal dne 27. února 2013, právě v den Zimmermannových 110. nedožitých narozenin, bylo tento dluh splatit a věnovat zaslouženou pozornost především této významné regionální osobnosti, kterou mnozí stále ještě mají v živé paměti. Přestože se obě vzpomínková setkání v mnohém lišila, spojilo je místo konání v přízemí radnice a jména některých účastníků

Ing. Heinrich Zimmermann u hrobu svého otce. Foto Jiří Linhart.

i přednášejících (za všechny jmenujme alespoň Mgr. Milana Augustina, PhDr. Stanislava Burachoviče, Karla Horčíčku nebo PhDr. Vladimíra Vlasáka). Také nyní organizátoři předpokládají publikování příspěvků přednesených na semináři a navazujících akcích, ale i dalších souvisejících textů formou sborníku.

V prostorách knihovny se v přívětivé atmosféře a útulném prostředí sešlo téměř pět desítek účastníků z řad odborné i laické veřejnosti. Složení publika jen potvrdilo široký záběr jubilanů. Atrium zaplnili zejména památkáři, archiváři a muzejníci z karlovarského i ústeckého kraje společně s místními obyvateli a dalšími zájemci o regionální historii. Přednášející byli vybráni jak z pamětníků, tak i zástupců nejmladší generace regionálních badatelů. V příspěvcích prezentovali nejen osobnosti jednotlivých jubilanů a jejich životní osudy, ale také odbornou činnost, zejména ve vztahu k památkové péči, muzejním sbírkám apod., a zhodnotili přínos pro další generace.

Seminář zahájila vzpomínka Zimmermannova stejnojmenného syna, na kterou vzápětí navázal referát bývalého dlouholetého ředitele Státního okresního archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích PhDr. Vladimíra Vlasáka, věnovaný 110. výročí narození Heinricha Zimmermanna. Následně se na osobnosti Antona Gnirse a Heinricha Zimmermanna zaměřil pohledem archiváře současného pracovníka jindřichovického archivu Mgr. Pavel Dohnal a seznámil přítomné s Zimmermannovou velmi zajímavou osobní pozůstalostí. Pak se dostali ke slovu zástupci pořadajícího loketského pracoviště Národního památkového ústavu. Mgr. Filip Prekop představil Gnirse jako archeologa na příkladě výzkumů na Chebsku a ředitel pracoviště Tomáš Karel promluvil o Gnirsově dokumentační činnosti při soupisech památek a o dobových souvislostech. Poté na Heinricha Zimmermanna a Annu Gnirsovou zavzpomínal PhDr. Stanislav Burachovič z karlovarského muzea, načež se připojil se svou osobní vzpomínkou na Gnirsovou dceru také ředitel Státního okresního archivu Karlovy Vary Mgr. Milan Augustin. Na závěr vystoupil opět dr. Vlasák, tentokrát přiblížil aktuální problematiku Městského muzea v Lokti a jeho sbírek. Do diskuzí během celého semináře se přihlásilo rovněž několik pamětníků z publika.

Stejně jako bylo příznačné samotné místo konání v historické budově loketské radnice, která pamatuje působení Antona Gnirse i Heinricha Zimmermanna, byl o přestávce připraven pro zájemce společný oběd v hotelu Ferdinand. Právě byt v tomto domě (čp. 136, T. G. Masaryka 81) byl několik let obýván rodinou Antona Gnirse. Po ukončení oficiální části programu proběhlo položení kytice u Zimmermannova hrobu na loketském hřbitově. V průběhu celého roku připomenou letošní výročí Antona Gnirse, jeho dcery Anny a Heinricha Zimmermanna i další akce v Městské knihovně Loket.

Lukáš Smola

Přednáška Vladimír Vlasáka - 110. výročí narození Heinricha Zimmermanna. Foto P. Dohnal.

K události ze středy 6. listopadu 1918

V letošním roce si připomeneme 95. výročí události, která vešla do historie Sokolova pod názvem „Falkenauer Plünderung“. V důsledku složité poválečné politické situace, navíc komplikované naprostým nedostatkem potravin a dalších základních potřeb, vtrhly ve středu 6. listopadu 1918 davy obyvatel ze širokého okolí do města Sokolova a došlo k velkému rabování. Ve starých článcích jsem našla jen stručnou a všeobecnou zmínku, že tehdy bylo také vydrancováno devět židovských obchodů a bytů. Ale či domy jmenovitě to byly? Přes dlouhé hledání dalších dokumentů a svědectví se podařilo najít pouze některé odpovědi. Ale pokusme se přesto alespoň s příspěvím těchto zjištěných faktů znovu se k této události vrátit....

Falkenauer Tagblatt z 9. 11. 1918 tehdy psal: „Do města se nahrnuly tisíce lidí z celého okolí. Někteří přitáhli až od Kraslic. Lidé záutočili na obchody a kradli vše, co jim přišlo do rukou. Vyloupeny byly i byty obchodníků. Předměty bytového zařízení, pokud je hladoví nemohli odvléci, byly nesmyslně ničeny. Plenění trvalo do pozdních nočních hodin. Protože neklid trval, bylo nad městem vyhlášeno stanné právo“. Dodejme, že o zdejší situaci tehdy poměrně obsáhle psaly i pražské noviny „Bohemia“, což dokládá její ohlas v širokém měřítku. Bezesporu se proto tato událost trvale zapsala jak do sokolovských dějin, tak do podvědomí zdejších lidí. Už o rok později vyšly v tehdejší Falknově nákladem Josefa Kostiala pohlednice s kresbami jistého J. Smrčky, patrně českého občana ze Svatavy, na jejichž rubu byly z tvorby svatavského Karla Schumanna uvedeny v egerländském dialektu texty, které celou událost veršovaně popisují. Připomeňme si alespoň úryvek jednoho z nich:

*„V vosumnáctým roce,
kdy vznik novej stát,
v dobách, kdy nás soužil hlad,
začali sme plundrovat.
Věřící i neznaboh,
šáhnul židům do vejloh“.*

Na jedné z těchto kreseb je také dodnes zřejmý jeden z vyrabovaných domů, který je rodáky i pamětníky nejčastěji připomínán. Šlo o objekt čp. 132 na rohu Zámecké ulice.

Za totality zde byl Dům látek, dnes je v majetku vietnamských obchodníků. První zápis v katastru ale uvádí, že roku 1869 tento dům vlastnili dva židovští majitelé. Byli to Moritz Stein a Zikmund (Sigmund) Binhak. Druhý jmenovaný je v kontextu izraelské historie poněkud více známý, byl totiž druhým představeným sokolovské židovské náboženské obce.

Po Binhakově smrti, když zemřel nečekaně v šestapadesáti letech, ovdovělá Zikmundova manželka tuto nemovitost prodala a dům změnil majitele. V některých pramenech se uvádí, že se jim stala rodina Kellerova. Dnes však lze upřesnit, že ve skutečnosti jej spolu se svou první manželkou Emmou, rozenou Zentnerovou, koupil židovský obchodník Karel Heller, pocházející z Neosablitz (dnes Nezabylice) na Chomutovsku. V tomto prvním manželství se jim v Sokolově narodily dvě dcery. Jejich otec však v červenci 1907 uzavřel druhé manželství se Sabinou Lorvitzovou. A právě oni, již se třemi potomky (k dcerám totiž přibyl v druhém manželství ještě syn Josef) tento dům s obchodem v období pověstného „Plünderungu“ vlastnili. A rabování zažili.

Občas se o tomto objektu hovoří též jako o tzv. Růžkově domě. Lze se však s pravděpodobností domnívat, že obchodník Karel Růžek zde při této události ještě nebyl. O jeho přítomnosti ve městě se totiž

Dobová kresba J. Smrčky, zachycující rabování domu rodiny Hellerových na rohu Zámecké ulice.

Současný pohled na dům, kde se původně nacházel obchod s papíremským sortimentem Theodora Steinigera a který byl 6. 11. 1918 také vydrancován.

dozvídáme až v době poněkud pozdější, a to ze zápisu v oddací matrice, kde je psáno, že 26. 12. 1921 uzavřel ve zdejší synagoze manželství se starší dcerou (z prvního manželství) tehdejších vlastníků. Tedy právě s onou Annou Hellerovou. Manželství Růžkových zůstalo bezdětné. Z města byla Anna s manželem nucena odejít před zábořem sudetského pohraničí roku 1938 do Prahy. Tady je později zastihlo předvolání do transportu Bb, který je 10. 8. 1942 odvezl do terezínského ghetta a 26. 1. 1943 byli deportováni transportem Cs do Osvětimi. Toliko víme o konečném osudu těch, kteří obývali dům čp. 132, o kterém se prameny v souvislosti s Plünderungem zmiňují nejčastěji. Zdá se, že označení „Růžkův dům“ pochází až z doby pozdější. Ale všeobecně se vžilo díky dlouholeté prvorepublikové působnosti tohoto obchodníka ve městě.

Jistým návodem k upřesnění jména dalšího majitele vyrabovaného obchodu se stalo vyprávění pamětníka Františka Červenky, který ve své vzpomínce uvedl: „*To bylo asi ve čtyři odpoledne. Lidi se vrhali na obchody, co byly při cestě. Náš proud směřoval k Židovi Kohnovi, co měl krám tam, co je dnes prodejna sportovních potřeb na Starém náměstí. V krámě byl hrozný zmatek, každý chňapl to, co bylo nejbliž u dveří, a vůbec nekoukal, jestli to bude potřebovat. Já jsem si vzal pilu. K čemu? Taky dneska nevím. Táta popadl holínky, hodil si je na rameno, ale jak se prodíral tím davem, tak někdo mu jednu uřízl. Kamarádi se mu proto dlouho smáli. Horší bylo, že tátu někdo udal. Táta tu zbylou botu zahodil, a tak když pak četníci prohledávali náš byt i půdu, nenašli nic. Já totiž tu pilu schoval do křoví u krejcarového můstku. To nás zachránilo od vězení.*“

Kromě autentického popisu průběhu celé dramatické situace tady zaznívá jméno židovského obchodníka Kohna. Podle uvážené zmínky, že v objektu byla později prodejna sportovních potřeb, se jednalo o již neexistující dům čp. 249 na Starém náměstí. O něm uvádí publikace „*Sokolovská náměstí v proměnách času*“, že jej roku 1883 koupili David a Ignác Kohnovi. Po dalším ověřování starých dokumentů můžeme upřesnit, že tento David Kohn pocházel z Kamenice (Steinbachu) a Ignác, narozený 12. 4. 1864 byl jeho synem.

Anna Hellerová, později provdaná Růžková - přímá účastnice drancování rodinného domu s obchodem v Zámecké ulici.

Ti společně vybudovali v přízemí a v patře obchodní prostory, a ty, jak barvitě líčí pamětník, byly při Plünderung důkladně zdevastovány. V průběhu drancování byl však David Kohn již prokazatelně mrtev, zemřel totiž před první světovou válkou. Jmenovitá zmínka „o Židu Kohnovi“ se tedy nejspíš týká syna Ignáce. I tato rodina však počátkem dvacátých let město opustila. Po válce se zde nacházel obchod s textilem, posléze byla budova adaptována na Dům sportu a hraček a v roce 1985 v souvislosti s výstavbou penzionu pro důchodce došlo k její úplné likvidaci.

Mezi další přímé potomky Davida Kohna patřil také syn Heinrich, který vlastnil již neexistující obchod v blízké Mírové ulici (Heidlegasse), a dcera Ida. Ta se provdala za Adolfa Hermanna, dědice jednoho z nejstarších židovských obchodů ve městě, který se nacházel na Starém náměstí v čp. 22. Jde o objekt, ve kterém je dnes v přízemí prodejna s dětským zbožím. Stejně tak mezi zavedené židovské obchody v lokalitě Starého náměstí patřil dům čp. 31, (kde je dnes cukrárna), jehož majitelem byla již od 60. let 19. století rodina Heinricha Blocha. A v době zmíněné listopadové události zde s bratrem Ottou provozovala dámskou konfekci jejich nikdy neprovdaná dcera Anna Blochová. Zatím se však nepodařilo doložit, zda i tyto objekty rabování rovněž zasáhlo. Je to však možné, nacházely se totiž v blízkém okolí prokazatelně postižených domů Hellerových a Kohnových. A jak uvádí výše uvedený pamětník, napadány byly především obchody, kudy procházel rabující dav. Až teprve před deseti lety se podařilo získat důkazy o dalších dvou židovských živnostnících, kterých se tato událost také určitě dotkla.

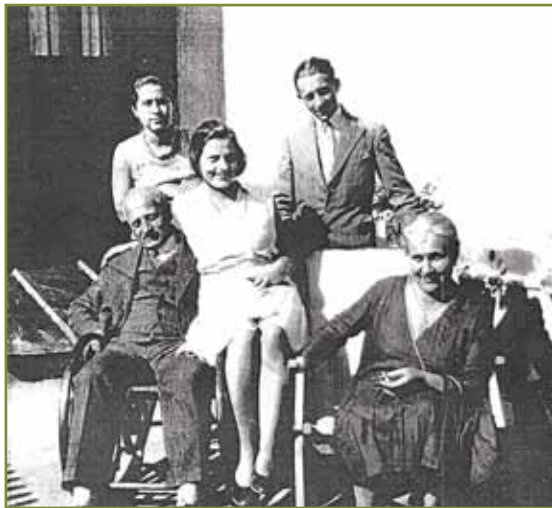
Vycházím z písemného sdělení potomků, že se rabování vztahovalo také k domu Theodora Steinigera. Ten vlastnil na Starém náměstí objekt čp. 141, ve kterém kromě velkého zařízeného bytu měl v přízemí velkoobchod s papírenským sortimentem. Podle dalšího svědectví příbuzných prý tady později zavedl i první českou loterii. Šlo o potomka rozvětvené, původně kamenické rodiny, který se narodil roku 1871 v Sokolově. Dům, který byl v osudném listopadu 1918 v jeho vlastnictví, koupil již před první světovou válkou od rodiny Kremlingovy s manželkou Marií, rozenou Ledererovou, v době, když už měli tři děti. Jak u nich tehdy „Plünderung“ konkrétně probíhal, blíže komentováno není. Cena je tato informace ovšem tím, že máme potvrzena další jména tehdejších přímých postižených. Dodejme pro úplnost, že starší manžel Teodor a Marie Steinigerovi byli donuceni v době silících antisemitických útoků také dům i město opustit. A v říjnu 1942 byli z ghetta deportováni do plynové komory v Treblince.

Poměrně kusá zůstává zmínka v nedávno objevené korespondenci, že dalším vyrabovaným byl také židovský živnostník Theodor Hönig. Víme jistě, že ten pocházel původně z Kostelní Břízy, kde se narodil 14. 1. 1886 v početné rodině, a jednalo se o zdatného i poměrně známého obchodníka. Začínal v rodinném koloniálu na území Sokolova, který se nacházel od počátku dvacátého století v ulici Gorkého č. 4 (Mauerteichu) v blízkosti bývalé synagogy. Nicméně později si zřídil výrobu a prodejnu nápojů na Loketské ulici (Elbogenerstrasse). Takže v tomto případě zůstává poněkud nejasné, která z těchto živností byla místem tehdejšího devastování. Reálnější se však zdá být onen koloniál, který byl blíže centru města, a rovněž některé zmínky naznačují, že druhý obchod vznikl až v době pozdější. Každopádně toto Hönigovo jméno jednoznačně v souvislosti s rabováním uvádějí židovští pamětníci, což je třeba brát v úvahu.

Karikatura plundrování Sokolova na kresbě Toniho Schöneckera.

Ani dnes ale nedokážeme spolehlivě určit všech devět postižených židovských majetků, o nichž se zmiňují dobové reálie jen velice všeobecně. O alespoň částečnou identifikaci se nesměle pokusil až snad tento retrospektivní příspěvek. Také však s pokračujícími otázkami. A ještě něco velmi podstatného je třeba předložit k úvaze. Zda totiž ono drancování probíhalo toliko výhradně na území Sokolova, jak se všeobecně traduje. Tato pochybnost totiž pochází od okamžiku, kdy se mi do ruky dostala stará německá kronika nedaleké Lomnice (Lanz). A tady jsem se dočetla velice zajímavé svědectví, a sice, že podobný exces prožila právě 6. 11. 1918 i tato obec. Tehdy se podle existujícího zápisu zástupy hladových lidí vrhly

Rodina Theodora Steinigera.

na jediný zdejší židovský obchod, který byl rovněž vypleněn. Tím obchodem byl koloniál rodiny Pfefferových. Lze dodat, že jejich předci pocházeli z Krásné Lípy a do Lomnice přišli v době, kdy se rozpadala krásnolipská židovská komunita a tamější souvěrci hledali nové uplatnění. Našly jej tu sice původně židovské rodiny tři, ale v listopadu 1918 tady žili již jen zmínění Pfefferovi. Traduje se, že k rabujícímu davu se tehdy prý přidali i zajatci z nedalekého lágru v Jindřichovicích. Nicméně o tehdejších drancování v Lomnici se prakticky jinak neví. Zda prožitý otřes z listopadového řádění byl pravou příčinou toho, že Pfefferovi záhy obec opustili, či k tomu měli ještě jiný důvod, to si historie ponechává pro sebe. Může pouze potvrdit, že rovněž celá rodina Siegfrieda Pfeffera, i se dvěma dcerami, která do záboru sudetského pohraničí rovněž bydlela v Sokolově, patřila k obětem holocaustu a zahynula v říjnu 1944 v Osvětimi. Takže po dlouhých letech přes veškerou snahu dokážeme doložit toliko šest živností a jmenovitě několik osob, kterých se „Plünderung“ zcela jistě týkal. Nicméně se potvrzuje, že o rabování nelze pochybovat a probíhalo patrně ve značně bezohledné podobě. Zúčastnění lidé se pak z obav před domovními prohlídkami ukořistěných věcí zbavovali. Řada rabujících byla v důsledku prokázané účasti zatčena a internována v bývalé radnici na Starém náměstí, kde bylo tehdy vězení. A mezi nimi prý byl (podle tvrzení Jiřího Johna) také svatavský autor dobových kreseb J. Smrčka. Při vyšetřování též vyšlo najevo, že někteří rabující se dopouštěli na židovských majitelích i fyzického násilí.....

Co říci závěrem? Každopádně se potvrdila doposud málo známá skutečnost z podzimu 1918. Že totiž podobné protizidovské excesy, které byly dost častým jevem bezprostředně po ukončení první světové války na území nově vzniklé republiky, se nevyhnuly ani našemu severozápadnímu pohraničí. Židovských živností a domů tu tehdy byla celá řada. Nelze ani vyloučit, že případů jejich drancování mohlo být ještě více. I mimo Sokolov. Podobně jako tomu bylo právě třeba v Lomnici. Jen se o nich nedochovalo žádné svědectví. Jistě, je to pouhá hypotéza. Myslím však, že není úplně nereálná.

Helena Kavková

Proměny krajiny Sokolovska: jezero Medard

Krajina Sokolovska může pro mnohé znamenat krajinu, která byla po celá desetiletí devastována těžbou a s ní spojenou průmyslovou výrobou. Ze svého dětství si krajinu Sokolovska vybavuji jako šedivou a ponurou, a s jistou nadsázkou lze tvrdit, že tu snad ani dříve nesvítilo slunce. Jakkoli se zdá tento příměr nadsazený, je vlastně logický a možná i částečně pravdivý. Prostudujeme-li si vývoj znečištění životního prostředí na Sokolovsku, zjistíme, že v 80. letech minulého století zde byl zejména stav ovzduší ve velmi špatném stavu. V průběhu porevolučních let, kdy byly postupně tvořeny legislativní předpisy hájící zájmy životního prostředí, se začal stav životního prostředí zlepšovat. Lepší stav životního prostředí má však na svědomí do jisté míry i útlum těžby a s ní související průmyslové výroby.

Zkusme se však na krajinu, která byla zdrojem nerostných surovin a zaplatila za to nemalou daní, podívat z úplně jiného úhlu pohledu. Při pohledu do vytěžených lomů si stěží někdo vybaví ten neuvěřitelný koloběh, který zde právě před našimi zraky probíhá. Při napouštění jezera Medard si možná většina z nás řekne, že je to prostě nejlevnější způsob rekultivace – zatopit lom. Ve skutečnosti, když se zamyslíme nad samotným vznikem hnědého uhlí, které se zde po dobu delší než jednoho století ve větší či menší míře těžilo, dojdeme logicky k tomu, že zde již v minulosti nějaké jezero muselo být. Jen stručně pro osvětlení vzniku uhlí uvádím, že vznikalo především z rostlinných materiálů, které byly uloženy v anaerobních vodních prostředích, kde nízké hladiny kyslíku bránily jejich kompletnímu rozkladu a oxidaci. Není proto žádným překvapením, když v jílových sedimentech, ve kterých jsou zpravidla uhelné sloje uloženy, můžeme při odlupování jednotlivých vrstev najít například zbytky vodních živočichů.

Mapa lokality jezera Medard.

V samotném lomu, kde byla ukončena těžba v roce 2000, lze najít celou řadu zajímavých míst, a to zcela specifických právě pro post-těžební krajinu. Vytěžený lom je zkrátka ideálním místem, kde lze prakticky ukázat a vysvětlit procesy od samotného vzniku uhlí až po jeho úplné vytěžení. Jezero Medard, které se napouští od poloviny roku 2008, což by mělo skončit pravděpodobně v průběhu roku 2013 po dosažení hladiny 400 m n. m., vzniká ve zbytkové jámě po vytěžení lomu Medard-Libík. Přestože celá řada zajímavých míst zbytkové jámy bude nebo již byla zatopena, stále je v území cítit velmi silný genius loci (duch místa) a pokud kolem jezera nevyrostou žádné stavby, bude zde patrně zachován. Potenciál bezprostředního okolí jezera Medard podtrhuje rovněž nedaleké poutní místo Chlum Svaté Maří, které i přes všechny nepřízně osudu setrvalo a těší se velké oblibě nejen českých věřících.

Okolí jezera Medard je tedy ideálním místem pro interpretaci místního dědictví, které by si bezesporu zasloužilo nejen vybudování naučné stezky, ale současně zájem a úctu návštěvníků. Není lepší školy než názorné příklady. Co nám však vytěžený lom může nabídnout?

Výhledy

V prvé řadě jsou to výhledy. Člověk zpravidla rád vyhledává vyvýšená místa, a právě proto již samotný pohled do bývalého lomu, který se nám nabídne, je do jisté míry fascinující a přinutí návštěvníka zamyslet se nad vznikem území. Ideálním místem prvního seznámení s jezerem Medard je výhled ze severovýchodní části města Habartov. Vyhlídka na jezero odsud však může paradoxně působit při znalostech historie města tak trochu pietním dojmem; původní město Habartov bylo totiž kvůli těžbě zbouráno a nově vystavěno na místě současném. Dalším z ideálních míst pro výhled je pak příjezdová cesta od Habartova, kdy se před námi postupně otevírá modrá hladina jezera.

Zkamenělé kmeny a otisky listů

Po prvotním seznámení s územím a jeho letmém zmapování z příjezdové cesty vidíme na první pohled monokulturální rekultivační plochy. Vydáme-li se ale po cestě směřující po levé straně jezera na Svatavu, dojdeme po chvíli k místu, které z uctivé vzdálenosti připomíná písečnou dunu. Toto místo ukrývá zbytky zkamenělých kmenů, které jsou uloženy v sypkých substrátech, ve východnější části můžeme pak rovněž nalézt zkamenělé otisky listů.

Zkamenělý kmen.

Otisk prehistorického vodního živočicha.

Štoly a důlní vody

Ne že by procházka dále po této cestě byla nezajímavá, ale na cestě o patro níže můžeme narazit na ústí dědičné štoly, které je opatřeno mříží. Dědičná štola je pozůstatkem dřívější těžby vzdálenějších dolů, kdy vedla nad současné jezero Medard, kde bývala přečerpávací nádrž, ze které se následně vody odváděly z prostor lomu do vodoteče. Ze štoly vytéká silně železitá voda – přítomnost železa je patrná ze sametově hnědavě-rezavého dna protékající vody. Mohlo by se zdát, že si zde můžete vyrobit Karlovarskou růži, velkým zklamáním však bude fakt, že usazeniny se po usušení drojí.

Dědičná štola. Foto Hana Hrajnohová Gillarová, 2011.

Otisky vodních živočichů v jílových usazeninách

Prakticky v celém území okolo jezera Medard narážíme na jílovité usazeniny, které lze po vrstvách odlupovat. Mezi jednotlivými vrstvami můžeme nalézt nejrůznější otisky či zbytky uhynulých vodních živočichů, kteří se v době utváření hnědého uhlí v daném místě vyskytovali. Při jejich hledání se však musíme obrnit notnou dávkou trpělivosti a při troše štěstí, případně bujné fantazii, určitě uspějeme.

Erozní útvary

Přestane-li nás bavit hledání otisků živočichů, můžeme se zaměřit na zcela evidentní a viditelný projev eroze, který je zde patrný zejména v dolních částech. Jakkoli je eroze považována za negativní jev, mohou následky jejího působení nabídnout fascinující útvary. Na území jezera Medard se můžeme setkat především s působením vodní eroze, která zde působí v průběhu a po deštích. V odhalených stěnách sesuvů zapříčiněných erozí můžeme najít i hnízdiště břehulí říčních.

Náпустní objekt

Než opustíme tematiku vody a jezera samotné, velmi zajímavým místem, které stojí za povšimnutí, je i náпустní objekt jezera, který se nachází v jihozápadní části území. Voda do jezera je zde napouštěna z řeky Ohře. Pokud byste měli příležitost se nad jezerem proletět, nenechte si ujít příležitost podívat se právě na náпустní objekt z výšky. Stejně tak stojí za to i celé další okolí.

Mnozí se po setkání s jezerem Medard rádi na toto místo vrací, možná právě proto, že zde ještě v době nedávno minulé probíhala těžba a má své osobité kouzlo. Kdo ví, možná právě jezera, která vznikají v bývalých lomech po těžbě uhlí, budou za několik miliónů let opět zdrojem uhlí.

Náпустní objekt z řeky Ohře. Foto Hana Hrajnohová Gillarová, 2010.

Hana Hrajnohová Gillarová

Třídírna Jiří v obvodu depa sokolovského železničního nádraží

Těžba uhlí pro třídírnu Jiří

Tato třídírna byla po celou svou existenci spjata nejprve s lomem Jiří v Lomnici, následně s hlubinným dolem Jiří v Lomnici a nakonec s hlubinným dolem Marie v Královském Poříčí.

K provozování lomu Jiří (dříve Kästner) v Lomnici byla ustavena ve Vídni 8. února 1917 rakouskou úvěrovou bankou (Bodenkreditanstalt) Falknovská uhelná akciová společnost (Falkenauerkohlenbergbau, A.G.). V této době začal být v Lomnici otevírán lom a stavěna visutá lanová dráha do budoucí třídírny Jiří, situované poblíž železničního nádraží ve Falknově. Došlo k nasazení bagrů a k zahájení těžby nadloží (skryvky) a první uhlí bylo vytěženo 21. ledna 1918. V letech 1919–1921 byl lomnický závod podřízen chemické továrně ve Falknově, která si dopravovala uhlí z třídírny Jiří visutou lanovou dráhou přes koryto řeky Ohře přímo do továrny. V roce 1921 provozovala společnost v lomu dvě lopatová a pět korečkových rypadel. V tomto roce byla také zřízena úzkorozchodka, která dopravovala uhlí z lomu k nakládací stanici u Lvího dvora. Úzkorozchodka byla zřízena proto, aby se mohlo vytěžit uhlí z pilíře pod 20 metrů vysokou podpěrou lanové dráhy, byla tedy zkrácena na cca 3 kilometry délky. Zde bylo uhlí překládáno na visutou lanovou dráhu a dále v jejích vozících dopravováno do třídírny Jiří.

V roce 1922 společnost těžbu skryvky v lomu zastavila, a to kvůli stále se zvyšující možnosti nadloží hnědouhelné slaje. Proto se přistoupilo k hlubinnému způsobu dobývání uhlí. Tento postupný přechod od lomového k hlubinnému dobývání uhlí s sebou přinesl snížení počtu zaměstnanců z 1 240 na 500. První uhlí z hlubinného dolu se vytěžilo v roce 1924, ale do třídírny Jiří bylo dopravováno nejprve společně ještě s uhlím z lomu.

V tomto období, tedy 1924–1927 nastal postupný přechod od visuté lanovkové dopravy uhlí do třídírny Jiří k dopravě podzemní lanovkou po důlních kolejích ke skipové jámě, odkud bylo uhlí dopravováno ve skipu do třídírny.

Třídírna Jiří

Začátkem února 1917 zahájila společnost výstavbu třídírny Jiří. Nejprve byla pomocí bagru odstraněna terénní nerovnost, nevelký kopeček a místo pro výstavbu srovnáno s využitím materiálu odtěženého. Vnitřní zařízení pro třídění a drčení uhlí bylo převážně patentem firmy Seltner. Jednalo se o železobetonovou budovu s plochou 932,6 m² o maximální výšce 23,5 metru, zauhlvanou nejprve visutou lanovou dráhou z lomu a později dolu Jiří v Lomnici, a to až do roku 1927, tedy zhruba 10 let. V roce 1927 byla ale dokončena šikmá jáma se sklonem 54°, 30' a vybavena skipovým výtahem (skip je šikmý výsypný výtah). K ní bylo uhlí dopravováno lanovkami v důlních vozících (huntech) z polí severního, východního a západního. Pod jámou byla umístěna hlavní čerpací stanice se třemi čerpadly a také uhelný zásobník s obsahem 720 tun. V roce 1945 byla zahájena výstavba druhého uhelného zásobníku nad dnem jámy, odkud byly skipové nádoby plněny uhlím a vytahovány skipovou jámou do třídírny, do malého zásobníku, kde se ze skipu vypouštělo spodními klapkami. Odtud šlo ke třídění na jednotlivé druhy uhlí. Historické rozměry jednotlivých uhelných sort jsou uvedeny v závorkách, ty po roce 1945 jsou uvedeny mimo závorky. Hodinový výkon třídění dosahoval 150 tun. Kusy nad 120 mm byly odřídřovány a dodávány do drtiče patentu Seltner, vyrobeného firmou Breitfeld Daněk v roce 1916, po před-

Montáž parního lopatového rýpadla Orenstein a Koppel v Lomnici pro otvírku lomu Jiří v roce 1917.

První otvirkový zářez lomu Jiří v Lomnici v roce 1917.

vala třídírna dvěma kladivovými mlýny z Vítkovických železáren, poháněných motory Škoda o napětí 500 V. Při třídění padaly ořechy přímo do zásobníků, ale kostky šly nejprve na přebírací pasy k odstranění kousků hlušiny a teprve potom do zásobníků. Třídírna disponovala ještě dalším drtičem, korečkovým vertikálním dopravníkem se 33 korečky a několika pasovými a plátovými dopravníky pro jednotlivé druhy uhlí.

Třídírna disponovala zvláštními zásobníky a zařízením pro plnění parních lokomotiv uhlím z falknovské výtopny a dvěma vagonovými váhami a třemi kolejemi s lanovým posunem.

Skipová jáma a skipový výtah

Tato šikmá jáma byla ražena, protože stávající kolejová a lanová doprava s překládáním uhlí byla ekonomicky nevýhodná.

Umístění těžní skipové jámy vycházelo z několika požadavků. Umístit ji co nejdále od vodního toku řeky Ohře, mimo silnici Falknov–Královské Poříčí a železnici (Buštěhradskou dráhu Cheb–Chomutov) a aby zásobník na uhlí v sousedství skipové jámy byl již v důlním poli těžební společnosti. Z toho právě vyšel úklon jámy 54° 30'.

Ražba a vyztužení jámy: Jáma musela být ražena problémovými geologickými vrstvami. První vrstvu, kterou jáma musela projít, představovala 6,5 metru mocná vrstva popelovin, zřejmě ze sousedního lokomotivního depa. Následovala vrstva štěrku. Pro kolejiště železniční dráhy, ležící blízko jámy, byl zřízen betonový most. Základy mostu stejně jako spodek hlavní vyzdívky a kyvných opor (stojek) měly základ na štěrkové vrstvě. Prvních 11 metrů od terénu bylo vybudováno otevřenou stavební jámou. Po dokončení kolejového mostu a prvních 11 metrů jámy z celkových 119 metrů se pokračovalo v hloubení s využitím těžního vrátku a skipu o objemu 0,8 m³. Skip měl přední a zadní soukolí. Vyklápění skipu probíhalo tak, že po vyjetí skipu na odval najížděl skip na horizontální kolej menšího rozchodu a zadní kola vyjížděla dále nahoru po koleji s větším rozchodem. Tak se skip samočinně vyklopil. Na dně měl klapku opatřenou koženým těsněním, takže bylo možné jej využívat i k dopravě vody.

Při hloubení se objevily hned zpočátku potíže, které si vyžádaly další hloubící zařízení a postupem času vedly k vývoji metody, která se osvědčovala, ale vedla ke zvýšeným nákladům. Procházení štěrkovou

cení vráceny ke třídění sekundárním okruhem ve formě vertikálního korečkového dopravníku se 72 korečky, poháněného elektromotorem Siemens. Dále probíhalo třídění na dvou třídících patentu Seltner, vyrobených firmou Breitfeld Daněk ve Slaném, a dvěma rezonančními síty s plochou 5 m², poháněných elektromotorem Siemens 500V, 6,9A, 4,4 kW. Získávána byla Kostka I = 80-120 mm (75-120 mm), kostka II = 40-80 mm (45-75 mm), ořech I = 22-40 mm (25-45 mm), ořech II = 12-22 mm (12-25 mm) a hruboprach = 0-12 mm. V případě potřeby mletí uhlí dispono-

Třídírna Jiří v roce 1925. Visutá lanová dráha vlevo zauhlovala třídírnu Jiří z lomu a dolu Jiří v Lomnici, visutá lanová dráha vpravo dopravovala uhlí z třídírny Jiří do chemické továrny ve Falknově. Dělníci zpevňují a utěsňují pravý břeh řeky Ohře proti průsakům do sousedního lomu Bohemie.

Visutá lanová dráha z třířídírny Jiří do chemické továrny v místě vykládky vápence pro výrobu karbidu v roce 1960.

1,8–2,0 metru. Ta byla následně vyztužena a potom se razila a vyztužila druhá polovina. Tímto postupem se prošlo se značnými obtížemi až do uhelné sloje. Aby bylo zabráněno tvorbě dutin mezi výztuží a nadložím sloje vyplavováním, vkládaly se do výztuže trubičky, které měly vodu odvádět do retenční nádrže pod jámou. Rovněž byly zřízeny v nadloží tři a ve sloji dva sběrače vody, které měly funkci drenu, stahovaly do sebe vodu a trubičkami ji dostávaly do jámy, odkud byla čerpána. Hloubení a železobetonovou výztuž prováděla firma Pittel a Brausewetter, Praha-Karlovy Vary.

Skipové těžní zařízení: Po dokončení betonáže jámy a zásobníku k plnění skipů vypadala situace následovně: šikmá jáma měla sklon $54^{\circ} 30'$, šikmou hloubku 119 metrů, šířku 4,00 metru, výšku 2,5 metru, ale uprostřed jámy v místě výhybny skipů se výška zvětšovala až na šest metrů, protože se skipy vyhybaly přejetím přes sebe. Výška šesti metrů jámy byla v délce 10 metrů, přechody od normálního profilu ke zvýšené části výhybny měly délku 13 metrů shora i zdola. V dolní části se jáma rozšiřovala směrem k nakládací stanici pro skip. V plnicí stanici byl k jámě přisazen dvoukomorový uhelný zásobník o objemu 600 m^3 (720 tun) se spádem 42° . Ten byl nahoře ukončen výklopníkovou stanicí se dvěma dvoučelistovými drtiči uhlí a dole nakládkou skipů. Výklopníky byly dva. První pro jeden důlní vozík (hunt) s úhlem otáčení 360° a druhý pro dva důlní vozíky s úhlem otáčení 180° . Když prázdný skip dojížděl k zásobníku, otevřel obě výpustě zásobníku, čímž došlo k samovolnému naplnění skipu. Jakmile došlo k dosažení ložní váhy, uvedl se do provozu těžní vrátek, skip vyjížděl vzhůru a uzavřel výpustě zásobníku. Zatímco byl jeden skip dole plněn, druhý nahoře v třířídírně vyprazdňován. Potom jel jeden skip prázdný dolů a druhý plný nahoru a ve výhybně se minuly tak, že přejely přes sebe. Nyní se pokusím vysvětlit systém přejíždění skipů ve výhybně přes sebe. Každý skip měl jinou šířku i jinou váhu. Oba skipy visely na laně. V jámě byly dva druhy kolejnic. Normální rozchodu 1 660 mm pro užší skip a zvláštní rozchodu 1 780 mm, po kterých jezdil širší skip, který měl dva druhy kol (čtyři dvojkolí), pro rozchod menší i větší. Tyto zvláštní koleje byly upevněny bočně nad úroveň kolejí normálních, ale pouze ve výhybně. To znamenalo, že větší i menší skip jezdily po kolejích normálních, pouze v místě výhybny najížděl větší skip nad úroveň skipu malého

Třířídírna Jiří po zahájení likvidace v roce 1993, již částečně odstojená. Vpravo je patrné zauhlání ze šikmé jámy.

na zavěšenou zvláštní kolej a ihned se zase vracel zpět na normální kolej a pokračoval dále. Tímto způsobem se skipy vyhýbaly v různých výškových úrovních. Toto samočinné těžní zařízení konstrukce „Zustrassen“ dodala strojírenská továrna Paul Zustrassen z Ettlingenu v Bádensku.

Automatické zařízení pro plnění skipu vypadalo tak, že skip narazil na nárazníkové páky, které uvolnily zásobníkový žlab z horizontální do šikmé polohy, a v tu chvíli začalo plnění. Dole u zásobníku byla obsluha, jeden člověk, který kontroloval plnění skipu a zároveň dával signál k jízdě. Při odjíždění skipu se zvedlo protizávaží a žlabový výpustník byl opět vrácen do horizontální polohy. Automatické zařízení pro vyklápění skipu vypadalo tak, že v místě zlomu kolejnic ze šikmé do vodorovné polohy byla na lanech zavěšena bariéra s protizávažím, kterou skip při přejetí vzal s sebou zvláštními, dřevem obloženými nárazníky. Bariéra stahovala skip z horizontální polohy na nakloněnou rovinu šikmé jámy. Při jízdě zpět otevřel nárazník výpustníky skipu a ten se vyprázdnil. Výpustníky byly za sebou a zůstávaly otevřené až do přejezdu zlomu, kdy se uzavřely s pomocí kluzně vyvýšených dřevěných trámů.

Několik technických údajů pro doplnění.

- a) oba skipy měly náplň uhlí stejnou, 4,2 tuny
- b) větší (širší s více koly) skip vážil 4 207 kg a menší (užší) 3 683 kg
- c) rychlost skipů se při jízdě pohybovala okolo 1,6 m.s⁻¹
- d) skipový těžní stroj se skládal ze dvou motorů. Motoru pro pohon vrátku třífázového Siemens Schuckert 500 V, 144 A a 100 kW (136Ks) a pomocného třífázového motoru k dojíždění a náběhu Siemens 240 V, 52 A, 11 kW (15 Ks).
- e) průměr lanového bubnu nahoře 2 000 mm a délka bubnu 1 200 mm
- f) těžní vrátek měl dva ozubené převody, jeden se šípovými zuby ve skříni a druhý s obyčejnými čelními zuby
- g) průměr těžních lan 24 mm
- h) těžní stroj byl v roce 1935 modernizován a dodalo jej Vítkovické horní a hutní těžbařstvo

Zhodnocení těžby šikmou jámou ve skipech a porovnání s těžbou v těžní kleci

Výhody

- a) snížená mrtvá váha oproti váze těžní klece a důlních vozíků, čímž se snižuje i váha těžního lana.
- b) důl nemusí disponovat tolika důlními vozíky jako při těžbě svislou jámou s těžní klecí či úpadní štolou s lanovkou.
- c) plnění a vyprazdňování v kontextu s množstvím těživa je podstatně rychlejší.
- d) vysoký stupeň automatizace a s ním spojená minimální potřeba obsluh.
- e) namáhání lana je bez rázů ve srovnání s těžní jámou či úpadní štolou.
- f) vysoký výkon až několika násobně vyšší oproti těžbě těžní klecí i vícepatrové.
- g) rovnoměrnost práce, protože v zásobníku vždy nějaké uhlí je. Při těžbě z porubu se akumulací prostory těžko získávají a vznikají tak prostroje.
- h) přímý dohled strojníka nad dopravou oproti těžním klecím, kde musí být instalovány měřicí a signalizační zařízení.

Nevýhody

- a) vyšším počtem přesypání se uhlí zjemňuje a je tak nižší výzisk dražších větších druhů uhlí (kostka I a kostka II).
- b) není zde možná jízda mužstva po laně.
- c) nemá žádné záchytné zařízení, které by řešilo předcházení škod při případném přetržení lana.

Závěr

Třídírna byla v provozu až do uzavření dolu Jiří v Lomnici v roce 1968. Následně zřídil důl Marie spojovací chodbu a dopravoval vytěžené uhlí do zásobníku a stejným způsobem využíval třídírnu Jiří až do uzavření dolu Marie v Královském Poříčí v roce 1991. Lanovka do chemických závodů byla zrušena v roce 1968 a továrna odebírala nadále uhlí z lomu Družba v Novém Sedle, které dovážela po železnici. K postupné demolici třídírny došlo od roku 1993. Ve dnech 14.11. 1995 – 14.1. 1996 proběhla likvidace šikmé jámy na základě povolení OBÚ Sokolov, č.j. 143/469/92 ze dne 4.2. 1992.

Tak zmizela třídírna, která tvořila v letech 1918 až 1993 nedílnou součást Sokolova. Dnes je zde čerpací stanice pohonných hmot.

Jaroslav Jiskra

Úzkorozchodná předváděcí dráha v hornickém muzeu Krásno

V předchozích částech seriálu o sokolovských úzkorozchodkách jsme se seznámili s jejich velkou rozmanitostí i významem pro průmyslové využití potenciálu kraje, především při těžbě surovin. Význam kolejové dopravy na úzkém rozchodu se promítnul i do plánů sokolovského muzea, které se po zastavení těžby na dole Stannum v Krásně rozhodlo vybudovat expozici hornického muzea v prostorách jámy Vilém v Krásně.

Důl Vilém byl otevřen během 1. světové války a těžila se v něm cínová ruda. Cín patřil vždy mezi strategické komodity a byl nezbytný pro průmyslovou výrobu. Po skončení války ovšem spotřeba cínu poklesla a bylo ho možné levně dovážet ze zámoří. Proto byla těžba v roce 1921 ukončena a důl pro ne-rentabilitu uzavřen. Znovu otevřen byl za druhé světové války, kdy se aktivovaly všechny vnitřní zdroje Německé říše. Provozovala ho společnost Egerländer Erzbergbaugesellschaft m. b. H. Po válce byl uzavřen a zakonzervován. Dalšího využití se dočkal v roce 1955, kdy byl z důvodu embarga velký nedostatek surovin a bylo proto nutné využít všechny dostupné zásoby. Při té příležitosti důl dostal nové jméno Julius Ďuriš, po tehdejšímu ministru financí. Protože starý důl brzy provozně nedostačoval, byla v roce 1971 těžba převedena na nově otevřenou moderní jámu Huber. To již celý závod nesl jméno Stannum. V roce 1991 došlo k definitivnímu ukončení těžby a díky velkému pochopení tehdejšího generálního ředitele Rudných dolů Příbram Ing. Kolomana Iványiho byl areál dolu Vilém předán sokolovskému muzeu pro vybudování hornického muzea.

První část hornického muzea byla slavnostně otevřena 5. září 1998, kdy byla zpřístupněna expozice ve staré třídírně cínových rud. Hlavním exponátem byl těžní parní stroj z roku 1897, převezený z dolu Marie v Královském Poříčí. Od počátku muzea se uvažovalo o vybudování předváděcí úzkorozchodné dráhy na rozchodu 600mm, na které by se mohli návštěvníci muzea osobně přesvědčit, jak vypadala důlní doprava na vzdálená pracoviště hlubinných dolů. Zároveň by to byla i atrakce, která by přivedla do muzea další návštěvníky.

Bohužel již nebylo možno získat potřebné kolejové mechanismy a vozíky ze zrušeného dolu Stannum, protože byly velmi iniciativně po zastavení provozu rozřezány do šrotu. Pomohlo však, že v devadesátých letech byla rušena řada hlubinných důlních provozů, nebo byl silně redukován jejich provoz. Ředitel muzea Ing. Pavel Beran využil svých kontaktů a podařilo se mu potřebná vozidla, typická pro hlubinné doly, získat. Z Rudných dolů Jeseník byly v roce 2000 dovezeny dvě motorové lokomotivy BND 30, dva osobní vagony pro mužstvo DM 12 a několik jednotných důlních vozů JDV. Vše již zrušené a určené do šrotu. Další, velmi kvalitní kolekce vozů na rozchodu 450mm, došla do Krásna

Osobní vůz DM 12.

níky, laiky i odborníky je parní lokomotiva typu ČKD 900BS200, ev. číslo 381 a elektrická lokomotiva ZVIL 17E3, ev.číslo 102. Kolekci doplňuje dieselová lokomotiva T29.043. Zajímavé jsou i nákladní vagony pro přepravu uhlí, skryvky a podsypného materiálu. Unikátem je osobní vůz pro přepravu osob, který si vyrobili v dílnách dolu Pohraniční stráž ve Svatavě. Za úspěšnou záchranu vozidel rozchodu 900mm byla sokolovskému muzeu v soutěži vyhlašované MK ČR a AMG „Gloria musaealis“ udělena 2. cena za rok 2004.

Veškeré koleje v areálu dolu byly v minulosti vytrhány, a tak bylo nutné postavit zcela nové kolejiště. Z provozních i ekonomických důvodů bylo rozhodnuto postavit jednoduchý ovál o délce 197 metrů, ležící v centru volného prostoru. Pro představu toho, jak vypadaly podzemní chodby v hlubinném dole, byla na volném prostranství areálu postavena 39m dlouhá předváděcí štol a následně zasypána zemínou. Hrubá stavba byla dokončena na podzim roku 2003.

V dubnu 2005 započala za pomoci pracovníků SU a.s. stavba úzkorozchodné dráhy z kolejnic typu 93/18,3. Stavebně dokončený tunel byl použit jako garáž pro motorovou lokomotivu a první opravený osobní vagon. V roce 2007 se prováděly dokončovací práce a úpravy okolí tratě. Vše provádělo muzeum vlastními silami, a proto byl postup výstavby poměrně pomalý. 14. září 2007, při příležitosti Setkání hornických měst a obcí v Horním Slavkově, byla v budově bývalých dílen slavnostně otevřena další část muzea – expozice raně novověkého hornictví.

Pro zahájení provozu na nové drážce bylo nutné zajistit i sepsání provozní dokumentace. Na té se velmi výrazně podíleli členové spolku CS IMC, kteří tak získávali zkušenosti a připravovali se na zahájení osobního provozu na úzkorozchodné drážce na Kateřině u Soosu.

Na začátku sezony 2008 bylo již vše připraveno k provozu a 17. května drážka poprvé vezla návštěvníky. Při každé jízdě se několikrát objel celý ovál, včetně průjezdů tunelem tak, aby jízda trvala 5 minut. Oba osobní vagony byly očíslovány. Protože při dodání byly bez číselného označení, muselo muzeum použít vlastní systém. První vůz má číslo 175 a druhý 208. Takto vysoká čísla velice matou železniční fan-dy, kteří marně přemýšlejí, který podnik měl v evidenci tolik vagonů. To ale nebylo úmyslem. Vagony, postavené vedle sebe, dávají datum zahájení provozu 17. 5. 2008.

Během sezóny byla trať prodloužena o kolej vedoucí k dílně. Umožnil se tak převoz lokomotivy na zimní uskladnění či případné opravy. Odbočná výhybka byla vsazena 15. července 2008 za pomoci pracovníků SU a.s. Zájem veřejnosti byl velký a projevil se v počtu návštěvníků muzea. Do 1. září 2008, kdy ukončila první sezónu, byla drážka v provozu 54 dní a souprava ujela 111,05 kilometrů a přepravila celkem 1816 pasažérů, z čehož bylo 729 dětí.

25. listopadu 2004 z dolu Jan Šverma v Žacléři. A opět to byl materiál na poslední chvíli zachráněný ze šrotu. Ze Žacléře přišlo i tolik potřebné kolejivo pro úzkorozchodné dráhy. Poslední významným přírůstkem byly vozíky a další materiál ze zrušeného dolu Krimich v Tlučné u Plzně.

Mezitím byla 16. října 2004 otevřena druhá část expozice. Do její venkovní části byly na podzim roku 2003 a během roku 2004 převezeny vybrané dopravní prostředky o rozchodu 900 mm z vyuhlených lomů Medard a Libík. Vznikla tak jedinečná kolekce ukazující nejvýznamnější úzkorozchodné lokomotivy a vozy používané po druhé světové válce. Magnetem pro návštěv-

Lokomotiva BND 30 a dva vozy DM 12 tvoří muzejní vlak.

Další roky provozu probíhaly bez závad za trvalého zájmu návštěvníků. V roce 2012 se podařilo členům CS IMC ve spolupráci s vedením firmy LB Minerals, provoz Skalná, získat povolení k zkušebnímu provozu na připravované muzejní dráze Kateřina u Soosu nedaleko Františkových Lázní. Protože dráze Kateřina chyběly osobní vagony schválené pro přepravu osob, zapůjčilo sokolovské muzeum od 13. března do 24. dubna oba osobní vozy na předváděcí jízdy. Ty pak velice úspěšně jezdily ve dnech 14. a 15. a poté 21. a 22. dubna 2012 a prokázaly, že dráha Kateřina bude velkým přínosem pro turistiku.

Ve spolupráci s CS IMC byl v květnu 2012 zakoupen od Lignitových závodů Prievidza, prostřednictvím firmy Herkules KHKD s.r.o., třetí osobní vagon DM12. Byl rovněž určený do šrotu. Dostal číslo roku dodání, 212. V současné době je na prohlídce v dílnách LB Minerals ve Vonšově.

Muzejní drážka v Krásně se za svoji krátkou historii stala známou a navštěvovanou. Původní záměr tak byl zcela splněn. Pro budoucnost se počítá s prodloužením kolejí o dalších 200 metrů tak, aby vláček projížděl v rozšířeném areálu kolem vystavených velkých těžebních exponátů.

Technický popis dopravních prostředků hornického muzea Krásno.

Důlní lokomotiva typ BND 30, ev.číslo 01

je motorová lokomotiva s pohonem naftovým tříválcovým motorem Škoda 3S110CO o výkonu 30 ks (22,7 kW, při 1000 ot/min.). Lokomotiva má mechanickou třístupňovou převodovku a řazení rychlostních stupňů pro jízdu vpřed i vzad se provádí ručním kolem pomocí lamelových spojek. Změna směru jízdy se provádí ruční pákou. Má ruční (vřetenovou) mechanickou brzdu na všechna čtyři kola, dva světlomety a vzduchové spouštěcí zařízení.

Lokomotiva je v důlním (nevýbušném) provedení. Přenos výkonu mechanický, z převodovky vedou dva řetězy, jeden na přední nápravu a druhý na zadní nápravu.

Technická data vozu:

- výrobce: Turčianské strojárne Martin	- výška: 1 480 mm
závod Hliník nad Hronom	- rozchod: 600 mm
- výrobní číslo:- 28–3002/36	- maximální poloměr oblouku: 7 m (10m)
- rok výroby: 1973	- uspořádání náprav: B
- váha: 6 360 kg	- rozvor: 1 000 mm
- rozchod: 600 mm	- tažná síla: max. 1 500 kp (15 kN)
- délka: 4 325 mm	- rychlost: 0 – 4,4 – 8,4 – 14 km/h plynu
- šířka: 900 mm	max. rychlost: 14 km/hod.

Vůz pro dopravu osob, typ DM 12, ev. číslo 175, 208 a 212

je důlní vůz pro určený pro strojní dopravu pracovníků po kolejích. Má dva dvounápravové otočné podvozky. Na nich je usazen rám a karosérie (korba). Rám i korba jsou sešroubovány ze dvou částí, které lze snadno oddělit a vůz tak rozdělit na čtyři díly. Je to z důvodu omezeného prostoru při přepravě vozu

v důlních klecích. Vůz je určen pro 12 osob a je vybaven dřevěnými sedačkami a opěradly. Výstupní otvory jsou kryty odklopnou zábranou proti vyklánění a vystupování za jízdy. Dvojkolí vozíku jsou odpružena. Vozík má ruční brzdu. Tyto vozy se nesmějí používat na úklonných tratích! Vůz podle stejných podkladů vyrábělo několik výrobců v rozchodech od 450 do 600 mm.

Technická data vozu:

- výrobce: Mostárna Frýdek-Místek
- hmotnost vozíku: 1 200 kg
- celková délka: 3 530 mm
- šířka: 900 mm
- rozchod: 600 mm
- vzdálenost otočných čepů: 1340 mm
- výška nad TK: 1 475 mm
- obsazení max. 12 osob

Rudolf Tyller

Zajímavá místa Kraslicka

Vrch Tisovec

Severojižně orientovaný hřeben jižně od obce Bublava odděluje dvě souběžná, hluboko zaříznutá údolí Stříbrného a Bublavského potoka. Geologicky je hřeben tvořen fylity a kvarcity (východní svahy), 500–600 milionů let starými usazeninami. Vyšší část hřebene tvoří dvojruchol Olověného vrchu (Bleiberg, 802 m) a Tisovce (807 m), mezi nimiž je mělké sedlo. Potom hřeben klesne o 170 výškových metrů k rozcestí pod Tisovcem, z něhož se přehoupne přes již méně výrazný vrch Hradiště (715 m) a spadne do údolí řeky Svatavy.

Geografickou zvláštností této oblasti je spojení povodí Bublavského a Stříbrného potoka umělým kanálem vedeným jihovýchodním úbočím kóty Tři skalky (915,8 m). Díky tomu, že kanál je nejdelším přítokem pramenné oblasti Bublavského potoka, je například na mapovém serveru mapy.cz označen jako Bublavský potok, takže se dostaneme k zajímavému zjištění, že Bublavský potok vytéká z pramenné oblasti Stříbrného potoka.

Rudné haldy na Tisovci. Foto P. Uhlík.

Z historie

Další zajímavostí je rozlehlé území starých hald, které vznikly při těžbě měděných rud na západních svazích Tisovce. Rudy se v oblasti Tisovce těžily již od dvanáctého století, v menší míře těžba zasahovala i na protější svahy Zelené hory. Velký rozvoj hornictví nastal za Jeronýma Šlika v první polovině 16. století. Do města přicházeli horníci ze Saska, Norimberku i Lipska. Roku 1541 se staly Kraslice svobodným horním městem. Na těžbě především měděné, ale i olověné, cínové a stříbrné rudy a na přilehlých čtyřech hamrech, třech hutích a kovadlárně pracovalo údajně přes 2000 lidí. Struska vznikající při zpracování rudy byla vyvážena na haldy, největší z nich (u štolý Adam) je dodnes dobře rozeznatelná nad levým břehem Bublavského potoka. Těžilo se na západním až jižním svahu pomocí vodorovných štol, postupně od vrchu Tisovce, kde byla ruda nejlépe dostupná, směrem do údolí Bublavského potoka. Za třicetileté války

a po vyhlášení náboženského ediktu císaře Ferdinanda II., kdy velká část protestantského obyvatelstva emigrovala, těžba skomírala. Ke znovuoobnovení důlních prací došlo až od počátku 18. století za správy hraběte J. Nostice. Mezi roky 1899–1907 těžila na ložisku společnost Klingenthal-Graslitzer Kumperbergbaugewerkschaft zu Klingenthal a po průzkumech v letech 1950–1957 byly doly otevřeny naposledy. Od roku 1959 se rudnina odváží ke zpracování do úpravný v Krásné u Horního Slavkova.

Po odvalech za lišejníky

Z dob staré těžby je na úbočí Tisovce stále vidět několik štol nebo jejich propadů, ale zejména rozlehlé území odvalů. Rudné haldy jsou rozprostřeny na západním až jižním úbočí Tisovce v nadmořské výšce 650 až 770 metrů v ploše asi 800 krát 600 metrů. Staly se krajinářskou a přírodovědnou jedinečností území. Bylinné patro výjimečné není – najdeme zde rostliny obvyklé i v okolí. Na toxické „kovové“ půdě vytěžené z nitra země na povrch se ale začalo dařit odolným pionýrským a nenáročným rostlinám. Volné plochy z části zarostly řídkými porosty vřesu, v němž se daří také zemním

(terestrickým) lišejníkům. Můžeme zde najít ve větší míře několik druhů dutohlávek – větvených i nevětvených lišejníků s dutou stélkou. Na první pohled určitě zaujmou porosty dutohlávky hvězdovité (*Cladonia uncialis*) s řídkými větvenými zašpičatělými stélkami. Stromčekovitě větvená dutohlávka lesní (*Cladonia arbuscula*) patří mezi všeobecně nejnámější lišejníky, stejně jako lupenitá pučlárka islandská (*Cetraria islandica*). Častá je na vřesovištích také dutohlávka štíhlá (*Cladonia gracilis*), málo větvený lišejník s rozpraskaným „hadím“ povrchem stélky. Pokud nás zaujmou jasně červené plodničky některých lišejníků, nejspíše jsme narazili na dutohlávku vyzáblou (*Cladonia macilenta*) nebo červcovitou (*C. coccifera*). Na další lišejníky vřesovišť je ale potřeba vyzbrojit se lupou, aby se člověk mohl kochat jejich krásou. Čím silnější, tím lepší, botanici si s sebou do terénu nosí optiku zvětšující alespoň desetinásobně. Pokud se s touto pomůckou podíváme na sivé povlaky lišejníků s drobnými, asi milimetrovými hnědými nebo o něco většími růžovými tečkami, zjistíme, že tečky jsou drobné plodnice hub. Patří lišejníkům malohubce plšivkové (*Baeomyces rufus*) a m. růžové (Di-

Dutohlávka ježatá. Foto P. Uhlík.

Malohubka růžová. Foto P. Uhlík.

baeis baeomyces). Světle šedé až bílé povlaky lišejníku se zřetelnými bradavčitými útvary se zahnědlými konci je pupenec bradavičnatý (*Pycnothelia papillaria*), patřící mezi vzácnější druhy typických vřesovišť. Mezi vzácné druhy vřesovišť patří také několik druhů pevnokmínků (rod *Stereocaulon*), drobných sivých křovíčekých lišejníků.

Opřavdové specialisty ovšem najdeme na hrubším materiálu. Jedná se o saxikolní, tedy na kamenech rostoucí lišejníky. V roce 2002 byl na haldách zaznamenán při exkurzi lišejníkůřů zatím jediný nález mapovníku *Rhizocarpon ri-*
descens v České republice. Spolu s některými

dalšími níže uvedenými lišejníky jde o druh, který je tolerantní ke zvýšenému obsahu toxických kovů v kamenech. S ohledem na skutečnost, že byl v Česku objeven nedávno, nemá ani české druhové jméno. Tento mapovník upoutá pozornost svou jasně žlutou barvou a (pod lupou) vypouklou stélkou, která obvykle na vrcholcích nemá kůru hladkou, ale „pomoučněnou“ (moučnatě sorediózní). Nápadným specialistou na větších kamenech je také šálečka rezavá (*Lecidea silacea*). Už jméno napovídá, že je to lišejník s rezavou, až rezavě hnědou stélkou a černými vnořenými plodnicemi. Přestože jde opět o lišejník vázaný na horniny s vyšším obsahem kovů, a tudíž lišejník vzácných stanovišť, obecně je častější než výše uvedený mapovník. Další lišejníky specializované na kovonosné horniny jsou pro necvičené oko velmi nenápadné. Na tisoveckých haldách je nejhojnějším z nich misnička nazlátlá (*Lecanora subaurea*) vytvářející řidší žlutozelené povlaky na kamenech (pod lupou drobné lupínkové stélky a okrouhlé plodničky se žlutozeleným okrajem). Vzácnější jsou podobné, ale sivé lišejníky - misnička korálonosná (*Lecanora soralifera*) a m. Handelova (*L. handelii*). Na haldách můžete najít také vzácnější drobnovýtrusku nápadnou (*Acarospora rugulosa*) a drobnovýtrusku rezavou (*A. sinopica*).

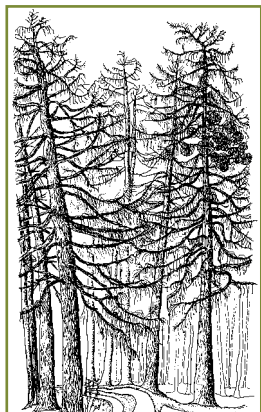
Výčet lišejníků není zdaleka úplný, ale doufejme, že inspirativní: až při vycházce na Tisovec, znavení sluncem a zahřátí výstupem zalehnete na zem, můžete se zároveň podívat, co vám roste pod nohama.

Petr Uhlík

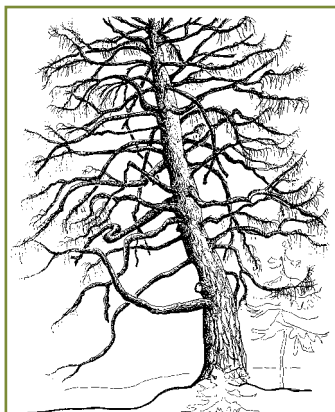
Pocta starým stromům Sokolovska v kresbách Vladimíra Lepše – 4. část

Staré modřiny v západní části Krušných hor

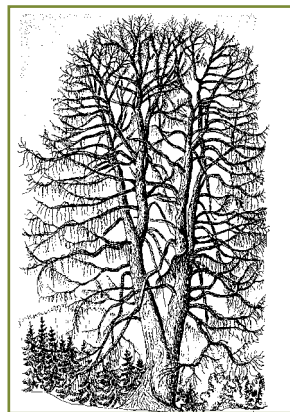
Mezi památnými a významnými stromy mají zvláštní postavení stromy jehličnaté. Až na výjimku, kterou je tis, jsou chráněny zřídka, přesto, či právě proto, že jsou v přírodě časté. Pro většinu z nás je typickým památným stromem lípa a dub, zatímco smrk, jedle, borovice nebo modřín jsou považovány za lesní stromy určené k těžbě, navíc vzhledově fádni. A pokud je už některý z jehličnanů vyhlášen památným stromem, je to zpravidla exotický jinan dvoulaoný. Také na Sokolovsku je chráněno několik nepůvodních, pro okrasu pěstovaných jehličnatých stromů. V Kraslicích stojí na zahradě mateřské školy v ulici Lipová cesta chráněná severoamerická borovice vejmutovka a před Penny marketem v jižní části Kraslic roste dominantní borovice rumelská, jediný památný strom tohoto druhu v České republice. V Kostelní Bříze uschnul v roce 1980 severoamerický sekvojovec obrovský, miniatura mamutího stromu a do té doby jeden z mála chráněných sekvojovců u nás. Jeho mrtvý a břečtanem opletený kmen dodnes spatříme na kraji revitalizovaného zámečkového parku. Ale vraťme se k oněm zdánlivě fadním jehličnanům a zastavme se u modřinu opadavých. Tento strom také není v Čechách původní. Jedinou oblastí, kde v naší republice v minulosti rostl jako domácí dřevina, je východní podhůří Hrubého Jeseníku. Přestože se v našich lesích, parcích a alejích dnes vyskytují jen pěstované produkční kultivary, je obecně považován za „naš“ strom. A Sokolovsko se může pyšnit opravdu krásnými zástupci modřinu, jak mezi chráněnými stromy, tak mezi stromy významnými. Nejvíce jich nalezneme v Krušných horách, přestože ani Slavkovský les není na velké modřiny skoupý – mohutné stromy rostou například u Kostelní Břízy, Arnoltova a zaniklé Krásné Lípy. Těžištěm výskytu největších modřinů je však v západním Krušnohoří na Jindřichovicku a Kraslicku, v optimálních polohách 600–750 m n. m.

Modřínová alej v Šindelové.

Modřín u zaniklé hájovny nad Oborou.

Modřín v Horní Oboře.

Modřínová alej v Šindelové

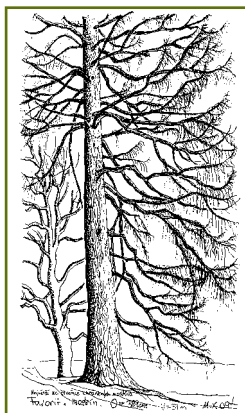
Nejpočetnější památné modřínové stromořadí v České republice tvoří dvě řady modřínů (celkem 84 stromů) podél cesty severozápadně od zámečku Favorit. Alej bývala impozantním prvkem v krajině – stála totiž mimo les. Přímé kmeny modřínů vysoké až 39 m zaslouženě budily pozornost. Dnes je, bohužel, utopená ve vzrostlé smřčině. Na hustém sloupoví kmenů s velmi vysoko nasazenými korunami můžeme kromě výšky obdivovat i mimořádnou tloušťku. Ve výšce 130 cm mají v obvodu až 344 cm.

Modřín u zaniklé hájovny nad Oborou

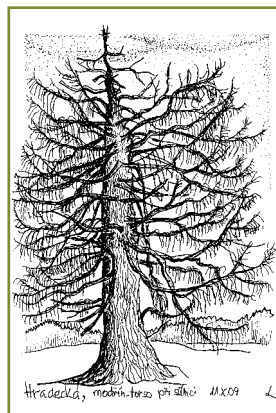
Ve smřčině u zbytků zdi bývalé hájovny vlevo od silnice z Obory do Horní Rotavy se tyčí velmi nápadný modřín (o = 325 cm, v = 31,5 m). Roste v porostu, přesto je v dominantní poloze, díky valu, na kterém stojí. Na první pohled zaujme výrazným podstavcem vytvořeným z kuželovité báze kmene, která z jedné strany hlízovitě ztloustla.. Prohnutý kmen je zavětvený silnými, nápadně křivolakými a všesměrně rostoucími větvemi. Ty dodávají stromu starobylý vzhled..

Modřín v Horní Oboře

Zaniklou Horní Oboru dnes připomíná bezlesí s řídkými skupinami stromů, krajina příjemného parkového charakteru. Na jednom z kamenných snosů nad pravým břehem Oborského potoka vyrůstá v řadě s jinými náletovými dřevinami modřín velmi nezvyklého tvaru. Spirálovitě vinutý a na bázi nápadně baňatý kmen se ve dvou patrech dělí do pěti vrcholových kosterních větví. Strom není vysoký (25 m), ale díky početnému členění má velmi hustou korunu. Rychle silící kmen měří v obvodu 397 cm a je nejsilnějším z chráněných modřínů Karlovarského kraje.

Modřiny u Favoritu.

Modřín v Hradecké.

Modřiny u Favoritu

U lesní silničky v jižní části obory u loveckého zámečku Favorit stojí čtveřice modřínů. Vzhledem se podobají vysokým modřínům v chráněné aleji na severní straně obory. Největší strom ze čtveřice roste na pravé straně silničky ve směru k Jindřichovicím, je vysoký 37 m a s obvodem kmene 389 cm je druhým nejsilnějším památným modřínem v kraji. Vedle stojící modřín v minulosti srůstal se smrkem. Ten však uschnul, a tak záměr vyhlásit pozoruhodnou dvojici za chráněnou pod názvem Sourozenci Romanovi – podle slavného krasobruslařského páru – vzal za své.

Modřín v Hradecké

Na kraji pastviny vpravo nad zářezem silnice k Poušti dožívá 14,5 m vysoké torzo modřínu, kdysi vysokého, orientačně i krajinářsky významného stromu. Když před více než deseti lety srazil blesk vrchol, horní čtvrtina stromu uschla. Přesto se strom nevzdal a dnes udivuje dlouhými, obloukovitě se zvedajícími větvemi ve střední a spodní části kmene. Také široce kuželovitá báze kmene zmohutněla na 348 cm v obvodu, což je neuvěřitelný přírůstek 90 cm za 30 let.

Jaroslav Michálek

Tradice mikulášské obchůzky s místním specifikem – Mikulášem z Krudumu

Karlovarský kraj toho dnes již etnologům bohužel mnoho nenabízí, snad jen vedle dudáků, citeristů, paličkované krajky a chebského hrázděného statku. Zvláště pak po odsunu zde většinového německého obyvatelstva mnoho atributů lidové kultury upadlo v zapomnění, přesto zdejší specifikum lidové mytologie v regionu od Plzně do Chomutova a v oblasti dnešního Karlovarského kraje (dříve Egerlandu) byla od 15. století do poloviny 20. století zde hojně tradovaná pověst o svatém Mikuláši z Krudumu. Lidé zde věřili, že právě z této bájně a mystické hory tento světec, kde i podle některých bydlí, roznáší dárky dětem na Karlovarsku v předvečer svého svátku. Často ani nevěděli, kde se tajemný a záhadný Krudum nachází, přesto svým ratolestem vyprávěli: „*Když budeš hodný, přijde Mikuláš z Krudumu a přinese ti nějaký pěkný dárek, ale jestli budeš zlobit, tak si tě na Krudum odnese*“. Legenda bytostně se vztahující k našemu kraji je propojena se zaniklým kostelem zasvěceným sv. Mikuláši, který vznikl v polovině 13. století na úpatí hory Krudum, na křižovatce cest mezi Hruškovou, Třídómím a Nadlesím. Zajímavé je, že až do roku 2002 až 2005, kdy archeologický výzkum teprve potvrdil existenci takového místa, nemělo zdejší obyvatelstvo ani ponětí o dnešní ruině kostela sv. Mikuláše pod Krudumem, kde a jestli vůbec stával. Dokonce se dochovala svědectví, že lidé ukazovali svým dětem správným směrem a přitom

Družiny ze Zhoře u Milevska, 1911.

Mikuláši z Hrubé Vrbky na Horňácku, 1970.

za přítomnosti médií se čert s Mikulášem odsud, dle lidové tradice, znovu vydali roznášet dary dětem až po 500 letech. Mezi znovuobjevenými zdi tak v roce 2005 velmistr řádu křížovníků znovuoživil starobyloou krajevou tradiční legendu. Noviny z toho dne vyšly pod názvem: *“Kam chodí sudetský Mikuláš”*.

České děti navštěvuje svatý Mikuláš se svou družinou v předvečer jeho svátku každý rok 5. prosince už od 14. století a obdarovává je dle zásluh dárky. V předvánočním čase se již od svátku svatého Ondřeje (30. listopad) dělal co největší rámus (střílelo se z pistolí a pušek, vyhazovaly se z oken staré hrnce, práskalo se bičem aj.), aby se odradily zlé síly (zvláštní obavy panovaly z čarodějnic kazících kravám mléko), které jako předzvěst zimy opouštěly své skrýše a škodily lidem. A hlasité práskání pasteveckých bičů ohlašovalo i příchod Mikulášův několik dní předem a čím více se blížil, tím více bylo hlasitější. Mládež se scházela v místech, kde se měl Mikuláš spustit z nebe po zlaté nebo červené pentli, a když se koncem listopadu ukázalo rudé nebe, říkalo se, že Mikuláš už peče pro děti dobroty a andělé mu přikládají do pece. Původní oslava svátku svatého Mikuláše se změnila a samozřejmě vypadala jinak, kdy dříve měla podobu rozpustilých průvodů četných a různorodých maškar (dnes dochováno snad už jen na Valašsku, v mnohém shodných nebo podobných s maskami masopustními (laufří neboli skakúni, smrtičky, jezdcí, Turci, žid, cikánka, klibnakačka, františkán, ras, kominík, dáma v klobouku s peřím, mouřenín, kvašáci, mastičkář, medvědi aj.) Ve středověku se pořádaly velkolepé a nevázané průvody žáků a učitelů, které představovaly biskupa a jeho družinu. Proti hlučnému slavení však vystupovali mnozí mravokárci a hlavně církve, a tak ho v roce 1499 rektoré pražské univerzity zapověděli. V latinské zprávě *Aubana Bohema, ve spisu obyčeje, zvyklosti všech národův* vydaného roku 1579 se můžeme dočíst: *„Na den sv. Mikuláše mládenečkové, kteříž pro učení do škol chodí, mezi sebou tři vyvolují jednoho, kterýžby biskupem, a dva kteřížby kaplané byli. Ten toho dne ode všeho houfu žákovstva do kostela slavně uveden jsa, při službě Boží v koruně biskupské na vyšším místě sedí, kterážto služebnost když se dokoná, s vybranými k tomu duom od domu chodí a zpívajíc, peníze shromažďuje”*. Sestava průvodů a masek byla a je proměnlivá i regionálně.

Dodnes jsou obchůzky spojené s velkým rámusem a hlukem (práskání bičů a tatarů, řetězy, zvonce), aby svatý prý „někde neuvíz“ a mohl dorazit se svými dárky i bujarým veselím, což ale především zahánělo zlé síly. Po staletí lidé věřili, že Mikuláš (Mikoláš, sv. Mikolášek, svatíšek, svatý aj.), se spouští z nebe na zemi po svatvečeru, když se setmí, po zlatém laně nebo na pantlách, jinde z nebe na věž, v Hrabyni *„po zlatě loně na vežu a jede potom na bilym šimlu do Bilovca na jarmark, nakupovat pro děti”* a u nás v západních Čechách že přebývá v bájně hoře Krudum, odkud i vychází.

Nejzachovaleji se u nás v republice tradice mikulášských obchůzek, včetně některých postav Mikulášovy družiny stále udržují na Valašsku (zejména region Hornolidecko) se zdejšími a pověstnými 'létajícími' čerty.

Čerti z Horní Lidče, okr. Vsetín.

Čert ze Štítné nad Vláří, okr. Vsetín, 1997.

Družina z K. Varů (autor článku vpravo), 1999. Foto P. Vaculík.

A jako např. dodnes ve Slovinsku nese maska název *tajfl*, i v našem Karlovarském kraji chodili především St. Mikuláš s teufelem, tedy Mikuláš s čertem a zmíněny byly i názvy knecht Ruprecht (někde Mikuláš, jinde umouněnek s metlou) a krampus. A krampuse a Zempera uvádí i uznávaný karlovarský historik S. Burachovič. Postava Zempera (Cempra) ale byla tehdy známa v Úbočí na úpatí Slavkovského lesa spíše jako dobrý domácí duch a až později se přešlo na čerta, jinde v kraji představoval cempr bytost obalenou hrachovinou, žebrající dary, o níž se říkalo, že páře neposlušným lidem břicho a střeva věší po plotech. Každopádně se u nás věřilo a držel zvyk po štedrovečerní večeři nosit zbytky jídla Cemprovi, též medvědovi, v Perninku Meluzíně na usmířenou. Dr. Burachovič zaznamenal z našeho kraje i poněkud drsnější říkanky chlapců, kteří s despektem provokovali slovy: „*Mikuláši, co ty po mě chceš, popadnu tě za čepici, vyrazím tě ze světnice*“. A od ztrestání neposlušných byl právě čert.

Tajemné bytosti Mikulášů a čertů byly v dějinách lidstva nesčetněkrát vyobrazeny a jsou častým námětem pro mnohá díla, avšak jednou z nejstarších dobových fotografií je ta ze Zhoře u Milevska z roku 1911.

Pro etnologa velmi cenný je zde právě motiv střetnutí „dvou světů“ a setkání těchto postav ve starém a novém ustrojení. Vedle sebe tak stojí dnešní kostýmy a Mikuláš, anděl/slaměník a čert, ustrojení postaru ve slaměných suknicích a pláštích se špičatou čepicí, kde čert v dřevácích drží dvouzubou vidlici od pece z černé kuchyně, přes obličej je zahalený černou krajkou a ovázán je hrachovinou. Což tedy může evokovat asociaci s Zemperem v Úbočí a jinde v Karlovarském kraji (viz. výše), avšak všeobecně dostupná sláma, hrachovina či rákos sloužily primárně k ochraně proti dešti a později se staly předlohou ke kostýmům rozličných slamáků, slaměných, pohřebenářů, slaměníků a pro právě homolovité slaměné čepice i Mikulášů. Takovýchto spojitostí lze však vysledovat více a např. oni valašští čerti ve slaměných suknicích a maskách s kožešinovými rúžky se velice podobají pošumavským masopustními postavám „židů“ v okřídlených kožešinových kuklách. Liší se krajově, zároveň však všude vycházejí z jednoho a stejného základu.

Vedle vánočních a velikonočních zažitých tradic je tak dodnes naštěstí ta svatomikulášská nejen na Sokolovsku stále živá a českomoravskému lidu ji nevezmou ani neohroží už žádní Dědové Mrázové, ani Santa Clausové, Pére Noelové, Jultomteové a další...

Pavel Vaculík

Hornické muzeum Krásno - Lokomotiva BND 30 (viz článek na str. 32).

Větrací jáma právě rozfáravaného hlubinného dolu Jiří v Lomnici, situovaná ve lvovkém ochranném piliří u osady Lvov. Stav v roce 1998 (viz článek na str. 28).

*Šálečka rezavá a mapovník (*Rhizocarpon ridescens*). Foto P. Uhlík (viz článek na str. 35).*